

**Juhend lastevastase vägivalda
ennetamiseks ja vähendamiseks
asenduskodudes**

2015

**Käesoleva juhendi on koostanud SOS Lasteküla Eesti Ühing
Sotsiaalministeeriumi tellimusel**

Sisukord

Sissejuhatus	3
Vägivalla määratlemine	5
Asutuse pädevuse ja riskide hindamine	7
I Vägivalla ennetamine	7
1. Täiskasvanutele suunatud tegevused ja märkused	7
1.1. Personali arendamine, toetamine ja motiveerimine	7
1.2. Värbamine – oluline protsess vägivalla ennetamisel	11
1.3. Vabatahtlikud asenduskodus ja nendele suunatud meetmed	13
1.4. Külalised	15
1.5. Lapse õigus privaatsusele, konfidentsiaalsus ja meedia	16
2. Laste omavahelise väärkohtlemise ennetamine	21
2.1. Majutus	21
2.2. Lapse saabumine	21
2.3. Kodukord kui väärkohtlemist ennetav dokument	23
2.4. Teised olulised aspektid, mis aitavad laste omavahelist vägivalda ennetada ja vähendada	23
2.5. Kvaliteetne juhtumikorraldus	24
2.6. Keelatud asjade omamine, lapse isiklike asjade ja lapse läbiotsimine	25
II Teadlikkuse suurendamine vägivallast	27
3. Töötajatele mõeldud tegevused	27
3.1. Järjepidev koolituste tagamine	27
3.2. Käitumine vägivallaolukordades	28
3.3. Selged rollid ja info vahetamine	29
3.4. Puudega lapsed	29
3.5. Mõjutamisvahendid	30
4. Lastele mõeldud tegevused	30
4.1. Lasteombudsman	31
4.2. Veebikonstaabel ja internetiallikad, kust saab vägivalla kohta infot ja asjakohaseid nõuandeid	32
4.3. Lasteabitelefoni ja nõustamiskeskond	33
III Teavitamine / kaebuste esitamine ja kaebustega tegelemine	33
IV Reageerimine – juhtumist õppimine ja sisehindamine	37
Lisad 1–9	39–61

Sissejuhatus

Vägivald asenduskodudes on muret tekitav probleem. Eestis napib uuringuid ja statistikat, mis kajastaksid vägivaldset asenduskodudes. See puudutab nii laste omavahelist vägivalda kui ka täiskasvanute vägivalda laste vastu. Tavaliselt asenduskodu sihtrühma lapsi uuringutes eraldi ei küsitleta ja juhtumeid arvukselt eraldi ei kajastata.

Aastatel 2011–2012 külastas lasteombudsmani meeskond umbes pooli Eestis tegutsevaid asenduskodusid ning kontrollis, kuidas neis on laste õigused tagatud. Üks teema oli ka lastevastane vägivald ja lastele kaebuste esitamise võimaluse tagamine. Rõõmustav oli see, et nende kontrollkäikude jooksul tõsisid vägivaldajuhtumeid ei tuvastatud.

2012. aastal tegi SOS Lasteküla Eesti Ühing uuringu „ÜRO laste asendushoolduse juhiste rakendamine Eestis“, milles muu hulgas vaadeldi, kas asendushooldusel olevad lapsed tunnevad end oma kaebuste esitamise juhtudel turvaliselt ning kas nad on kogunud omavahelist või täiskasvanute vägivalda. Uuringust selgus, et laste omavaheline vägivald on küllalt levinud probleem. Tihti peale kasvatusalatoimetajad seda üldse ei märka või märkavad ebapiisavalt (liiga hilja või mõnedel juhtumitel isegi ei taha märgata). Samuti rääkisid noored kasvatusalatoimetajate vägivallast. Eriti levinud olid emotsionaalse vägivalla juhtumid, aga ka füüsiline ja isegi seksuaalvägivald. Uuringust selgus veel, et paljud asendushooldusel olevad noored ei pidanud asenduskodus kaebuste esitamise võimalusi piisavalt turvalisteks ning nad ei uskunud, et kaebuste esitamine nende elus ja/või töötajate suhtumises midagi muudab.¹

1. jaanuaril 2016 jõustus uus lastekaitseseadus, mille § 6 rõhutab lastevastase väärkohtlemise ennetamise olulisust: „Lapse õiguste ja heaolu tagamiseks tuleb ennetada lapse heaolu ja arengut ohustavaid riske. Ennetamine hõlmab last ohustavate olukordade ja sündmuste võimalikult varast märkamist ja neile reageerimist, sealhulgas lapse arengu- ja käitumisprobleemide, kasvukeskkonnas esinevate probleemide ja väärkohtlemise tuvastamist ning lapse heaolu ja arengut soodustavate kaitsetegurite suurendamist.“²

Käesoleva juhendi eesmärk on hoida ära lastekaitseseaduse § 24 lõikes 1 välja toodud juhtumeid tõhusa ennetamissüsteemi loomise abil.³ See hõlmab olemasolevate töötajate toetamist ja motiveerimist, värbamisprotsessi, teadlikkuse suurendamist, vajalike koolituste ja toetusmeetmete pakkumist ning mõjusa reageerimissüsteemi loomist.

¹ http://www.sos-lastekyla.ee/wp-content/uploads/2014/03/--RO-Laste-asendushoolduse-juhiste-rakendamine-Eestis_2013.pdf

² Lastekaitseseadus, RT I, 06.12.2014, 1

³ § 24. Lapse väärkohtlemise keeld

(1) Lapse hooletusse jätmise, lapse vaimne, emotsionaalne, kehaline ja seksuaalne väärkohtlemine, sealhulgas lapse alavääristamine, hirmutamine ja kehaline karistamine, samuti lapse karistamine mis tahes muul viisil, mis ohustab tema vaimset, emotsionaalset või füüsilist tervist, on keelatud.

See tähendab, et keelatud on ka lapse alavääristamine, hirmutamine, kehaline karistamine ja karistamine mis tahes muul viisil, mis ohustab tema vaimset, emotsionaalset või füüsilist tervist.

Juhend koondab laiema vägivallateemalise teabe, tutvustab definitsioone, väljavõtteid õigusaktidest ning kirjeldab vägivallariskile viitavaid märke.

Juhendi kõige olulisem eesmärk on aidata praktikuid, kes igapäevatoos puutuvad kokku vägivallajuhtumitega asenduskodus ning kelle ülesandeks on neid lahendada.

Juhendi koostamisel on lähtutud Eesti Vabariigi kehtivatest õigusaktidest ning rahvusvahelistest reeglitest ja normidest, nagu ÜRO lapse õiguste konventsioon, ÜRO laste asendushoolduse juhised, Euroopa Nõukogu ministrite komitee soovitus liikmesriikidele (2005) 5 jt. Juhendi koostamisel on kasutatud materjale, mis on avaldatud õiguskantsleri kodulehel <http://lasteombudsman.ee/et/taiskasvanu/lapse-oigused-ja-kohustused>, samuti portaalis www.kriminaalpoliitika.ee jt.

Juhend sisaldab tegevuste kirjeldusi ja näiteid selle kohta, kuidas kaasata lapsi, võita nende usaldus, et nad julgeksid oma muredest rääkida.

Juhend on mõeldud kasutamiseks asenduskodudes ning aitab luua vägivallata ja usaldusväärse atmosfääri.

Juhend pakub tegevusi ja lahendusi, mis on suunatud asenduskodude juhtidele ja töötajatele ning asenduskodus kasvavatele lastele.

Juhend arvestab ka puude, vaimupuude ja psüühikahäirega laste ning saatjata alaealiste kohtlemise erisusi. Juhend käsitleb asutusesisest ja täiskasvanult lähtuvat lastevastast vägivalda ning laste omavahelist vägivalda.

Juhendile lisanduvad näited käitumise kohta erinevates olukordades ja tegevuste dokumenteerimiseks.

Juhendi rakendamisel tuleb meeles pidada, et laste kaasamine on võimas instrument laste toetamisel ja väärtustamisel. See näitab, et lapsed on olulised protsessiosalised. Laste arvamus on tähtis just seetõttu, et puudutab nende elu ja heaolu. Kaasates lapsi vägivalda ennetavate ja vähendavate meetmete väljatöötamisse ja rakendamisse, astume esimese sammu, et lapsed võtaksid selle omaks, tunneksid huvi ja mõistaksid oma vastutust reeglite täitmisel. Laste kaasamine peab olema tegelik ja toimiv. Kindlasti peab lapseni jõudma tagasiside selle kohta, mis toimus tema ettepanekute ja seisukohtadega, eriti siis, kui neid ei arvestatud.

LISA 1. Lapse kaasamise hea tava

Vägivalla määratlemine⁴

Käeoleva juhendi tähenduses on **lastevastane vägivald (väärkohtlemine)** mistahes käitumine alla 18-aastase lapse suhtes, mis alandab füüsilist ja psüühilist heaolu, seades ohtu eakohase arengu ja tervisliku seisundi. Väärkohtlemine võib olla füüsiline, seksuaalne, emotsionaalne, aga ka hooletusse jätmine ja ülihooldatus.

Alljärgnevalt on välja toodud vägivalla liigid.

Füüsiline vägivald on tahtlik, mitteõnnetuslik füüsilise jõu kasutamine lapse suhtes, mis võib last vigastada. See võib põhjustada lapsele kergemaid, raskemaid või isegi eluohtlikke ja psühholoogilisi kahjustusi. Füüsilisega vägivallaga seotud tegevused võivad olla: tõukamine, lükkamine, näpistamine, küünistamine, väänamine, pigistamine, raputamine, millegagi viskamine, juustest sikutamine, tirimine, löömine käe, jala või esemega, peksmine, põletamine, torkimine, hammustamine, kägistamine, uputamine, taldriku tühjaks söömine, kui sekkutakse füüsiliselt.

Lapse kehaline karistamine on samuti füüsilise vägivalla vorm, mida määratakse karistusena füüsilist jõudu kasutades ning mille eesmärk on tekitada lapsele valu või ebamugavust (isegi kergemat laadi). Tavaliselt õigustab vägivallatseja kehalise karistamise kasutamist lapse halva käitumisega, õpetamisega jne.

Emotsionaalne vägivald on lapsele emotsionaalse pingeseisundi tekitamine, mis võib põhjustada raskeid või pöördumatuid kahjustusi lapse emotsionaalsele arengule. Last koheldakse väärtusetu, ebaadekvaatse, mitteamastatu ja -vajatuna, teda halvustatakse, tõrjutakse, kritiseeritakse, mõnitatakse ning peres on sageli konflikte. Siia kuuluvad järgmised käitumislüügid: hirmutamine, ähvardamine, karjumine, sõimamine, solvamine, mõnitamine, halvustavate nimedega kutsumine, terroriseerimine, keeldudega kauplemine, tusatsemine, lapse isoleerimine normaalsest sotsiaalsest suhtlemisest, lapse pidev eemaletõukamine, hülgamine, taldriku tühjaks söömine, kui laps ei tohi ära minna enne, kui ta taldriku tühjaks sööb.

Vaimne vägivald sarnaneb emotsionaalsele vägivallale, kuid on sellest siiski erinev. Vaimne vägivald ähvardab lapse vaimset arengut. See on tegevus, mis takistab või ähvardab lapse potentsiaalsete võimete arendamist. Vaimne vägivald kahjustab lapse enesehinnangut, eneseaustust, kasvatab lapse sotsiaalselt abituks ja haavatavaks. Hooldajate pidev muutmine või elukoha (pere, toa) muutmine võib samuti takistada lapse vaimset arengut ning tekitada vaimseid pingeid / vaimset vägivalda. Lapse stabiilseks arenguks on vajalik tagada ajas kestvad usalduslikud suhted täiskasvanuga ja ajas püsivad suhted eakaaslastega.

⁴ Käesolevad vägivalla definitsioonid, v.a vaimne vägivald, on võetud <http://www.kriminaalpoliitika.ee/> avaldatud materjalidest ning Justiitsministeeriumi juhendmaterjalist perevägivalla vähendamiseks ja ennetamiseks, M. Linno, K. Soo ja J. Strömpl 2011.

Seksuaalne vägivald on lapse kaasamine seksuaalsesse tegevusse, mille sisust ta ei saa täielikult aru, millele ta ei ole võimeline andma adekvaatset nõusolekut ning mis astub üle seadustest või ühiskonna sotsiaalsetest normidest. Seksuaalne vägivald lapse vastu on võimu, seksuaalsete või muude vajaduste rahuldamise eesmärgil toime pandud seksuaalse sisuga kontaktne või mittekontaktne tegevus täiskasvanu või teise lapse poolt, kes vanuse või arengutaseme poolest on vastutus-, usaldus- või võimusuhtes lapsega. Seksuaalne vägivald võib olla: pealesunnitud, ärakasutatav või vägivaldne seksuaalkontakt või -kogemus lapsega; lapse intiimsete kehaosade hellitamine, katsumine, suudlemine; oma suguelundite demonstreerimine; masturbeerimine; sõrmega suguuhte matkimine; suguuhte vagiina, päraku või suu kaudu, seksuaalne ahistamine ja muu.

Hooletusse jätmine / põhivajaduste mitterahuldamine on vanema- või hooldajakohustuste mittetäitmine lapse füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse arengu eest hoolitsemisel. See võib kahjustada lapse eakohast arengut ning vaimset ja füüsilist tervist.

Hooletusse jätmise liigid:

- füüsiline hooletusse jätmine – ebarahuldav hoolitsemine lapse esmaste vajaduste eest, samuti ebapiisav abi ja hoolitsus haigestumise, vigastuste või puude korral;
- emotsionaalne ja vaimne hooletusse jätmine – ükskõiksus lapse emotsionaalsete vajaduste rahuldamise suhtes, lapse vaimse tervise või arenguprobleemide eiramine, abita jätmine sotsiaalsete suhete arendamisel asenduskodu peres ja väljaspool;
- järelevalvetus – ebaadekvaatne järelevalve kodus ja väljaspool kodu, ei tunta huvi lapse tegevuse vastu, majapidamises olevate riskide eiramine ja lapse ohutuse tagamata jätmine, puuduvad kokkulepped väljaspool kodu liikumiseks nii aja kui koha suhtes;
- hariduslik hooletusse jätmine – vanema/hooldaja tegevusetus või mittehoolimine lapse hariduse omandamisest.

Vastavalt 01.01.2016 kehtima hakanud lastekaitseadusele on lapse hooletusse jätmine, lapse vaimne, emotsionaalne, kehaline ja seksuaalne väärkohtlemine, sealhulgas lapse alavääristamine, hirmutamine ja kehaline karistamine, samuti lapse karistamine mis tahes muul viisil, mis ohustab tema vaimset, emotsionaalset või füüsilist tervist, keelatud. Tegu ei ole lapse väärkohtlemisega lastekaitseaduse tähenduses, kui lapse käitumine kujutab otsest ja vahetut ohtu lapse enda või teiste isikute elule või tervisele ning seda ohtu ei ole võimalik vältida, sealhulgas vestluse, veenmise või suulise rahustamise teel, ja sellest tulenevalt tuleb last kasvataval isikul, lapsega töötaval isikul ja lastekaitsetöötajal lapse ohjeldamiseks kasutada füüsilist jõudu määral, mis ei tekita lapsele kehalisi, vaimseid ega emotsionaalseid kahjustusi ning riivab võimalikult vähe lapse õigusi ja vabadusi. Füüsilist jõudu tohib lastekaitseaduse tähenduses kasutada vaid lapse liikumise või liigutuste piiramiseks määral, mis on proportsionaalne ja vähim vajalik teda ähvardava või temast lähtuva ohu tõrjumiseks. Füüsilist jõudu ei ole lubatud kasutada karistuse eesmärgil.⁵

⁵ Lastekaitseadus, RTI, 06.12.2014, 1

Asutuse pädevuse ja riskide hindamine

Käesoleva juhendi kvaliteetseks rakendamiseks ning tõhusa laste vägivalda ennetava ja vähendava süsteemi loomiseks asenduskodus tuleb eeskätt hinnata riske, mis on seotud konkreetse asenduskodu ja kogukonnaga. Tuleb selgitada välja, millised tegevuskohad vajavad rohkem tähelepanu, lähtudes olemasolevatest reeglitest.

Näide. Laste omavahelise vägivalda laialdasel levikul tuleb uurida, kes lastest on vägivaldne, millal, mis põhjustel, kuidas reageeritakse ja tuvastatakse töötajate pädevus. Tulemustest lähtuvalt hinnatakse, mis reegleid on vaja välja töötada ja kasutusele võtta.

Samuti on oluline vaadelda asenduskodu tegevusstrateegia eesmärke ja otsustada, kuidas nendega koos käesolevat juhendit rakendada.

I VÄGIVALDA ENNETAMINE

1. Täiskasvanutele suunatud tegevused ja märkused

Lastevastase vägivalda puhul on kõige olulisem tegevus ennetamine. Vägi-valda on kergem ära hoida, kui tegeleda selle tagajärgedega.

Kuigi kergem on vägivalda ennetada juba värbamise ajal, on oluline rõhutada, et ennetavad meetmed peavad olema rakendatud ka olemasoleva personali suhtes. Toetada tuleb töötajaid, kes on juba asenduskodus ametis ja oma igapäevase tööna lapsi kasvatavad. Kasvatusalatöötajate järjepidevus ja professionaalsus määravad palju, et luua teenust saavatele lastele turvaline ja toetav keskkond, mis on kindlasti laste parimates huvides.

Uute töötajate värbamine nõuab rahalisi kulusi, kuna nad vajavad väljaõpet ja täiendavat toetust, sh teiste töötajate aega. Järjepidevad ja professionaalsed perevanemad, kasvatusala- ja teised töötajad aitavad ennetada ka laste omavahelist vägivalda. Seega on täienduskoolituste pakkumine ning töötajate igakülgne toetamine, arendamine ja motiveerimine vägivalda ennetamisel üliolulised.

1.1. Personali arendamine, toetamine ja motiveerimine

Professionaalsed ja motiveeritud töötajad, kes on saanud hea väljaõppe ja osalenud täienduskoolitustel, tagavad vanemliku hoolitsuseta jäänud lastele kvaliteetsema asenduskoduteenuse. Töötajad, keda juhtkond kõikide vahenditega õigel ajal toetab, suudavad pakkuda asendushooldusel viibivatele lastele nende arenguks vajalikku kasvukeskkonda. Tugitöötajate (sotsiaaltöötaja, tugiisikud jne) olemasolu näitab samuti teenuse kvaliteeti.

Ka väga kogenud töötajad vajavad tuge ning peavad läbima koolitusi oma teadmiste ja oskuste pidevaks täiendamiseks. Töötaja, kes on oma teadmistes ja oskustes kindel, suudab valida õiged

meetmed igas keerulises olukorras, oskab olukorda analüüsida, ei karda abi paluda ning teab, kuidas ennetada enamikku probleeme, sh vägivalda tekkimist (ka lastevahelist vägivalda).

1.1.1. Käitumiskoodeks

Tööandjal on soovitatav välja töötada ning kõigi töötajate poolt allkirjastada käitumiskoodeks, kus on kirja pandud erinevad olukorrad ning töö põhimõtted ja eetilised aspektid. Käitumiskoodeks on töölepingu (üks kõik milline vorm) lahutamatu osa ja selle rikkumisele võivad järgneda sanktsioonid.

Käitumiskoodeks näitab tööandja tõsist suhtumist lastekaitse ja laste parimate huvide edendamisse ning töökollektiivi õhkkonda.

Kõikidele vanadele töötajatele on vaja käitumiskoodeksit tutvustada, seletades ära, milleks seda vaja on ja kuidas ta kehtib.

On hea, kui käitumiskoodeks on välja töötatud koostöös töötajatega ning kaasates lapsi (laste osalemisel). See annab koodeksile lisajõu ning soodustab selle rakendamist.

LISA 2. Käitumiskoodeks

1.1.2. Koolitused

Asenduskodu peab tagama, et kogu personal, nii vanad kui ka uued töötajad läbivad kõik riigi poolt nõutud koolitused vastavalt sotsiaalhoolekande seaduse §-des 123 ja 129 sätestatud nõuetele.⁶ Kui tegemist on uue töötajaga, kes alles tööle asub ega ole koolitusi veel läbinud, tuleb ta viivitamatult koolitusele registreerida.

Iga töötaja puhul tuleb tema personaalne koolitusvajadus välja selgitada ning koostada koolitusplaan, mis koos töötajaga vähemalt üks kord aastas üle vaadatakse.

Koolitused annavad töötajale hea võimaluse oma töösoorituse parandamiseks ja edendamiseks ning aitavad vältida stigmat.

Vähemalt üks kord aastas peaks iga töötaja läbima koolituse laste õiguste või lastekaitse valdkonnast. Siis püsib teema töötajatel hästi meeles ja nad kasutavad õpitut oma töös.

1.1.3. Arenguevestlused

⁶ Käesolevad paragrahvid on välja toodud, arvestades uut sotsiaalhoolekande seadust, mis kehtib alates 01.01.2016. Sotsiaalhoolekande seaduse vanas redaktsioonis on vastavad §-d 15⁹ ja 25²

Vähemalt üks kord aastas tuleb korraldada kõigi töötajate, sh juhatajaga arenguvestlus. See aitab välja selgitada, kas töötaja on tööga endiselt rahul, kas ta areneb, millised on plaanid, raskused jne. Protsess peab olema hästi läbi mõeldud, planeeritud ja igati usaldusväärne. Kui töötaja jagab oma muresid või kritiseerib, siis ei või teda karistada.

Asenduskodu juhataja peab protsessis osalema. Ta peab saama oma senise töö kohta tagasisidet, seadma eesmärged järgmiseks aastaks ja neid täitma. Arenguvestluse korraldajaks võib olla asenduskodu nõukogu (kui eksisteerib), esimees, komisjon või tuleb leida mõni muu võimalus.

Arenguvestluses selgitatakse välja suuremat tähelepanu vajavad töövaldkonnad, millist abi või toetust töötaja vajab, milline on tema motivatsioon jne.

1.1.4. Supervisioon⁷ ja kovisioon

Supervisioon on süstemaatiline tööõnustamisprotsess, mida vajavad eelkõige inimestega töötavad professionaalid oma töös. Nõustamine võib toimuda vastavalt vajadusele erinevates vormides ja vahenditega. Supervisiooni kasutamine annab häid tulemusi mitmes tegevusvaldkonnas, kuid eelkõige sotsiaaltöö- ja hoolekandevaldkonnas töötavate inimeste puhul.

Tööõnustamise eesmärk on nõustada inimesi, aidata luua selgust ja leida uusi lahendusi keerukates tööalastes olukordades, leida uusi sisemisi ressursse, aidata kasvatada professionaalset pädevust ning ära hoida läbipõlemist.

Asenduskodus töötavatele perevanematele/kasvatajatele on supervisioon kohustuslik töövahend, et saavutada hea emotsionaalne tasakaal ja leida lahendusi keerulisemate kasvatusalaste olukordade lahendamisele. Supervisiooni õnnestumiseks on vaja head koostööd perevanema/kasvatusalatootaja ja superviisori vahel. Supervisiooni edukus sõltub sellest, kui teadlik on perevanem/kasvataja supervisioonist kui tööõnustamise tehnikast ning sellest, kuidas osatakse ja suudetakse seda tehnikat enda kasuks tööle panna.

Supervisiooni tulemusel suureneb professionaalne pädevus, ennetatakse läbipõlemist, paraneb probleemide konstruktiivne lahendamine, uute lahenduste leidmine, koostöö ja meeskonnatöö, töökorraldus ja juhtimiskvaliteet ning organisatsiooni eesmärkide tõhusam saavutamine.

Supervisioon on protsess ega anna tulemusi kohe. Kui aga tagada supervisioon regulaarselt, siis aitab see ära hoida läbipõlemist ja probleeme. Supervisioon aitab ennetada vägivalda ja töölt lahkumist.

Supervisioon võib toimuda individuaalselt või grupis. Individuaalse supervisiooni puhul osalevad

⁷ Supervisiooni mõiste kirjeldamiseks on kasutatud infot, mis on avaldatud <http://supervisioon.ee/supervisioonist/>

supervisiooniprotsessis partneritena vaid töötaja ja superviisor. Tavaliselt arutletakse konkreetset juhtumit, millega töötajal on probleeme ning käsitletakse tööga seotud emotsioone ja elamusi. Grupisupervisiooni puhul moodustatakse sama eriala töötajatest ja sama asutuse töötajatest rühm, kus superviisori juhtimisel tegeletakse mõne konkreetse juhtumiga. Supervisiooni raames tegeletakse mistahes töiste probleemidega, sh töösuhted ja -keskkond, rollid, eesmärgid jmt. Meeskonna superviseerimise puhul keskendutakse peamiselt tööelus koostegutseva meeskonna funktsioneerimisele.

Supervisiooni õnnestumiseks tuleb leida spetsialist, kellega sujub koostöö ladusalt ja kes nõustatavatele inimestele meeldib. Kõikidele töötajatele tuleb selgitada supervisiooni tähtsust ja kasutegureid, rõhutades konfidentsiaalsust.

Kovisioon ehk ühisnõustamine on meetod, mis aitab töötajatel oma tööd parandada ja kompetentsust suurendada raskemaid juhtumeid analüüsides, ühiste arutelude, koosõppimise ja -mõtlemise abil. Kovisiooni ajal pakuvad vastastikust toetust üksteisega võrdsed sarnase töö tegijad või rollikandjad samast organisatsioonist. Kovisiooni juhivad keegi meeskonnast, kes ei pea olema professionaalne superviisor, kuid tihti on ta läbinud koolituse kovisiooni toimimisest. Kovisioon on oma olemuselt eneseabi lähenemiste hulka kuuluv meetod. Teistest enim on kovisiooni rakendatud abistavate elukutsete esindajate ametialase arengu toetamisel. Põhimõtteliselt sobib kovisioon kõigile, kes töötavad inimestega.

Kovisioon vähendab sõltuvust välistest ekspertidest ja suurendab kolleegide vastastikust sõltuvust. Kovisioon suurendab vastutust ise hinnata oma oskusi ja kavandada enda professionaalset arengut; suurendab enesekindlust, sõltumatust ja enesejuhtimise võimet; arendab konsulteerimise ja superviseerimise oskusi; võimaldab olla kaaslastele eeskujuks ja saada osa teiste poolt pakutavatest eeskujudest; vähendab hirmu hindamise ees.⁸

1.1.5. Motiveerimine

Lapse emotsionaalse tervise ja laste omavahelise suhtlemise parandamise jaoks on oluline, et asenduskodu personal, eriti perevanemad/kasvatusalatöötajad oleksid stabiilsed ja motiveeritud. Töötajate motiveerimiseks tuleb teada, mida töötajad ootavad tööandjalt, millised meetodid võivad tulemusi anda. Motiveerimine võib olla individuaalne või ühine, st kõiki töötajaid motiveeritakse samalaadselt. Meetme valimiseks võib korraldada küsitluse ja arutelu ning seejärel otsustada, mida on võimalik pakkuda.

Motivatsioonimeetmed võivad olla järgmised:

- 1) spordi harrastamisega seotud kulude kompenseerimine;
- 2) teatri-, kino-, kontserdipaketid;

⁸ www.morenokeskus.ee/ PPT presentatsioon kovisioonide kohta

- 3) ühisüritused;
- 4) muu.

1.2. Värbamine – oluline protsess vägivalda ennetamisel

Ennetamaks lastevastast vägivalda asenduskoduteenust pakkudes, tuleb alustada värbamisest. Hästi läbi mõeldud, põhjalik värbamisprotsess keskendub potentsiaalse töötaja kandideerimise tõeliste põhjuste väljaselgitamisele. Põhjaliku taustauuringu komponendid on lapse- ja noorpõlve kogemused, suhtumine asenduskodu lastesse, tolerantsuse tase, suhtumine füüsilisse karistamisse ja muud asjaolud, mis on seotud isiku tulevase tööga. Õige kandidaadi valimine aitab ära hoida lastevastast vägivalda.

Värbamisprotsessis otsitakse algusest peale kandidaati, kes on valmis pidevaks enesetäiendamiseks, ei karda keerulisi olukordi ning mõistab, et töö asenduskodus viibivate lastega ei ole lihtsalt mingi järjekordne töö, vaid et see vajab järjepidevust, kompromisside leidmise oskust ja kõige tähtsam – see peab kestma kaua, et tagada lastele turvalisus ja luua kiindumussuhe.

Sobiva kandidaadi leidmiseks peab tööandja otsima inimest, kes on huvitatud pikaajalisest töösuhtest, on nõus üles kasvatama vähemalt ühe põlvkonna lapsi (näiteks kui peres, kuhu otsitakse perevanemat/kasvatajat, on 5-aastane laps, on see inimene ideaalsel juhul nõus kasvatama kõiki selle pere lapsi kuni nende 18-aastaseks saamiseni või isegi kauem).

Toetava ja abipersonali valikul ei tule läbi teha kõiki protseduure nii, nagu perevanemate ja peretöötajate puhul, kuid värbamisel tuleb välja selgitada nende suhtumine asenduskodu lastesse ning tolerantsus vägivalda suhtes.

Lastega töötavate isikute värbamise protsess

Lapsega töötav isik on vastavalt lastekaitseaduse § 18 lõikele 2 töös või kutsetegevuses lapsega vahetult kokku puutuv isik, samuti vabatahtlikus tegevuses, asendusteenistuses teenides, tööturuteenustel osaledes või praktikandina lapsega vahetult kokku puutuv isik.

Vastavalt lastekaitseaduse nõuetele tuleb kontrollida kandidaatide tausta. Kuigi see on seaduse nõue, on eetilise kandidaati sellest teavitada. Lapsega ei tohi töötada isikud, kes on kuriteo eest karistatud või kellele on kohaldatud sundravi kuriteo toimepanemise eest ja karistusandmed ei ole karistusregistrist karistusregistri seaduse kohaselt kustutatud või mille karistusandmed on karistusregistrist kustutatud ja kantud karistusregistri arhiivi. Nimekiri nendest kuritegudest sisaldub lastekaitseaduse §-s 20.

Kandidaat peab esitama tõendi karistusregistrist või kontrollib värbaja kandidaadi isikukoodi

kasutades tema andmeid. Ühtlasi tuleb veenduda, et kandidaat vastaks sotsiaalhoolekande seaduse §-des 123 ja 129 sätestatud nõuetele.

Kasvataja/perevanema ja pereabilise värbamisprotsess koosneb minimaalselt kolmest osast:

- 1) intervjuu;
- 2) praktilised ülesanded;
- 3) tutvumispraktika.

Soovituslik on teha ka psühholoogiline test.

Protsessi eesmärk on saada võimalikult hea ülevaade kandidaadi isikuomadustest ja vaadetest seoses laste kasvatamisega.

Intervjuu ja praktilised harjutused sisaldavad palju küsimusi, mis võimaldavad saada ülevaate kandidaadi suhtumisest laste kasvatamisega seotud teemadesse.

Intervjuu ja harjutuste käigus kasutatakse küsimusi, mis võimaldavad kandidaadil ennast avada. Palju räägitakse kandidaadi enda (lapsepõlve) kogemustest ja sellest, kuidas on kulgenud kandidaadi bioloogiliste laste kasvamise protsess.

Praktilised harjutused annavad ülevaate kandidaadi võimalikust käitumisest erinevates olukordades (nt kui last kiusatakse koolis, kui lapsed peremajas omavahel kaklevad, kuidas last distsiplineerida jne).

Tutvumispraktika eesmärk on anda kandidaadile praktiline ülevaade tööst peremajas. Samal ajal on võimalik jälgida kandidaadi käitumist erinevates olukordades.

Psühholoogilised testid võivad osutada väga kasulikuks, kuid soovitatav on neid teha ainult juhul, kui värbajal on selleks vajalikud oskused ja kasutatavad testid on valiidsed. Muudel juhtudel tuleks kasutada väljaõppinud spetsialisti, kelleks võib olla psühholoog või personalijuhtimisele spetsialiseerunud inimene.

Rohkem infot testide kohta ja testide kirjeldused on leitavad Rajaleidja koduleheküljelt <http://www.rajaleidja.ee/isiksusetestid/>.

Värbamisel ei tohi kiirustada. Kui mõne kandidaadi ütlused, käitumine ja muu tekitab kahtlusi, siis on arukas kohtuda temaga veel kord, pakkudes lisaülesanded või kaasates värbamisprotsessi teisi spetsialiste. Samuti tuleb veenduda, kas kandidaat sobib tööle sellesse meeskonda, kuhu töötajat otsitakse. Kasvatusalatoimetajad, kes sama pere lastega tegelevad, peavad tegutsema kooskõlastatult, et pakkuda lastele järjepidevat hooldust, kasutades samu kasvatusmeetodeid jne. Oluline, et laps ei peaks harjuma iga töötaja erinevate vaadetega kasvatamisele. Kui üks töötaja puhkab, siis teda asendav töötaja jätkab sellega, mida tema kolleeg on alustanud. Tähtsad otsused lapse kohta on neil omavahel läbi räägitud ja paika pandud.

LISA 3. Värbamine. Praktilised ülesanded

LISA 4. Tööks sobilikud ja mittesobilikud omadused

Kui pärast kõikide testide ja ülesannete täitmist ning praktilisel käimisel on edukas kandidaat kindel, et soovib töösuhet alustada, ning tööandja on veendunud, et ta sobib meeskonda, saab töösuhete kinnitada lepingu allkirjastamisega. Kui asenduskodul on välja töötatud käitumiskodeks või mõni muu organisatsiooni töökorraldust reguleeriv dokument, tuleks see allkirjastada koos töölepinguga.

Uuele töötajale on soovitatav korraldada sisseelamisprogramm, mille raames ta tutvub asenduskodu ja selle töökorraldusega, ajaloo, eesmärkide, sisedokumentide ja reeglitega, töö ja kolleegidega jne. Sisseelamist korraldavad asenduskodu töötajad, igaüks oma vastutusvaldkonna kohta. See aitab paremini töö sisu ja tingimustega tutvuda, saada aru reeglitest ja protseduuridest, korrast, kommunikatsioonireeglitest jne. Vägivalla ennetamisega seotud meetmete tutvustus on sisseelamise lahutamatu osa.

1.3. Vabatahtlikud asenduskodus ja nendele suunatud meetmed

Paljud asenduskodud kasutavad vabatahtlikke, kes mängivad väga olulist rolli asenduskodu peres. Kui asenduskodu soovib teha koostööd vabatahtlikega, tuleb arvestada, et kõikidel ei pruugi olla vastavat pedagoogilist, sotsiaaltöö ega muu sarnase valdkonna haridust, samuti võivad puududa teadmised laste õigustest ja psühholoogiast. Seega ei pruugi vabatahtlikud olla kursis, kuidas asenduskodu laste ja lastega üldiselt käituda, kuidas tagada laste privaatsus ja konfidentsiaalsus. Nad ei pruugi osata kriisiolukordades käituda ega adekvaatselt reageerida. Seega, kui asenduskodul on soov kasutada vabatahtlike abi, peab asenduskodus olema välja töötatud ja vastu võetud vabatahtlikega töötamise strateegia. Strateegia võib koosneda põhjenduste osast, miks vabatahtlikke on vaja, ning praktilistest näpunäidetest, kuidas vabatahtlikke värvata, koolitada ja nendega töötada. Vabatahtlikega tuleb sõlmida leping, mis sätestab, millised on nende ja asenduskodu õigused ja kohustused ning kes vastutab vabatahtlikuga töötamise eest.

1.3.1. Vabatahtliku vastuvõtmine

Vabatahtlikud kuuluvad lastekaitseaduse § 18 lõike 2 definitsiooni alla, st nad on lastega töötavad isikud. Oma tegevuse käigus puutuvad vabatahtlikud lastega vahetult kokku, jäävad nendega omavahele, võivad viibida väljaspool asenduskodu. Seega tuleb nende värbamisel jälgida samu reegleid kui töötajate puhul, sh esitada päringud karistusregistrisse, vastavalt käesoleva juhendi punktis 1.2 kirjeldatule.

Vabatahtlike värbamisprotsess võib olla üldjoontes sarnane töötajate värbamisega. Väljatoodud

rollid võivad olla erinevad, vastavuses asenduskodu võimaluste ja reeglitega. Vabatahtlikele määratakse koordinaator, kes vastutab nende värbamise ja tegevuste eest.

Asenduskodu juht on teadlik perede vajadustest ja vabatahtlike vastuvõtmise valmisolekust. Tema korraldab kommunikatsiooni perega, kes soovib/vajab vabatahtliku abi.

Asenduskodu juht korraldab vestluse potentsiaalse vabatahtlikuga, kellele tutvustatakse asenduskodu eesmärke ja tööprintsiipe ning selgitatakse hetkevajadusi.

Asenduskodus elavatele lastele on oluline, et vabatahtlik suhtleks nendega regulaarselt. Kui vabatahtlik soovib oma töö lõpetada, peaks ta sellest lastele isiklikult ja aegsasti teada andma. Keegi ei ole kohustatud vabatahtlikku vastu võtma ega lepingut sõlmima, kui vabatahtliku oskused ja võimed ei vasta asenduskodu vajadustele ja võimalustele, samuti juhul, kui on alust arvata, et vabatahtlik ei saa lastega hakkama või ei suuda aru saada asenduskodu töö eripärast.

Vabatahtlikuga sõlmitakse leping, mis sätestab poolte õigused ja kohustused. Lepingus on märgitud, kuhu perre vabatahtlik suunatakse ja kes tema tööd korraldab (perevanem/kasvatusalatöötaja). Samuti kirjutab vabatahtlik alla vabatahtliku käitumiskoodeksile, mille sisu ja vajadust seletab talle juht.

Soovituslikult on vabatahtlikule tagatud koolitus laste õiguste ja lastekaitse teemal, mis eraldi rõhutab kehalise karistamise keeldu, tutvustab erinevaid väärkohtlemise liike ning teavet, kuhu pöörduda väärkohtlemise kahtlustuse korral.

1.3.2. Vabatahtliku töö korraldus

Vabatahtlik teeb koostööd perega, kuhu ta suunatud on. Vabatahtlik ja perevanem/kasvatusalatöötaja lepivad omavahel kokku, kuidas nende koostöö toimub, kui tihti ja mida on vaja teha jne.

Vabatahtlik:

- ei vii lapsi asenduskodust ära ka päevasel ajal, enne kui tal tekib lapsega hea kontakt ja perevanem/kasvatusalatöötaja saab teda usaldada;
- ei jää lastega majja üksinda, eriti esimeste kohtumiste ajal;
- ei lähe lastega asenduskodust ära öisel ajal ega jää ööbima.

Perevanem/kasvatusalatöötaja peab olema kursis, millega vabatahtlik ja lapsed tegelevad.

Kui vabatahtlik viib lapse asenduskodust välja, on perevanemal/kasvatusalatöötajal kohustus rääkida vabatahtlikule lapse käitumise eripäradest, samuti allergiatest.

Vabatahtlikuga jagatakse lapse kohta vaid sellist infot, mida tal on vaja teada oma töö paremaks korraldamiseks ning laste turvalisuse ja kaitse tagamiseks.

1.4. Külalised

Iga laps vajab kaaslast, kellega mängida ja midagi ühiselt ette võtta. See arendab lapse sotsiaalseid oskusi ja on eriti tähtis asenduskodu lastele, kellel sellised oskused võivad olla ebapiisavad või koguni puududa.

Tingimata tuleb meeles pidada, et asenduskodu pere lapsed on väga erinevad. Neil ei pruugi olla omavahel sugulussuhteid ega ka omavahelisi usaldusväärseid suhteid. Igal lapsel on õigus privaatsusele, eraelu puutumatussele ja turvalisusele. Seega tuleb otsustada kuidas korraldada külastusi ning kes vastutab külaliste ja nende peres viibimise eest.

1.4.1. Laste bioloogilised vanemad ja sugulased

Vastavalt kehtivale seadusele ja ÜRO lapse õiguste konventsioonile on lapsel õigus suhelda oma bioloogiliste vanemate ja sugulastega. Suhtlemist saab keelata ainult juhul, kui see pole lapse parimates huvides, aga seda ei tee asenduskodu, vaid kohus eestkostja avalduse alusel. Tihti on kohtumääruses lapse ja tema vanemate suhtlemise korraldajaks määratud kohalik omavalitsus. Kui seda ei ole tehtud, siis lasub vastav kohustus kohalikul omavalitsusel eestkostja ülesannete täitmise kaudu. Asenduskodu töötajad peavad juhinduma kohaliku omavalitsuse juhistest ja korraldustest lapse ja tema vanemate suhtlemise korraldamisel. Asenduskodu töötajad peavad suhtlemist soodustama, kui lapse vanemad tulevad külla, ning kui lastekaitsetöötaja leiab, et laps saab oma vanematele ja/või sugulastele külla minna.

Külastamiste ajal peab laps olema turvalistes tingimustes. Kui sugulased ja bioloogilised vanemad külastavad last asenduskodus viibimise jooksul ja/või asenduskodu ruumides või territooriumil, tuleb mõelda ka teistele lastele ning tagada kõikide privaatsus, turvalisus ja lugupidamine.

Lapsevanemad ja teised külastajad peavad aru saama, et vägivaldne käitumine lapse suhtes on lubamatu. Last ei tohi mõnitada, kiusata ega tema peale karjuda. Lapsega tuleb käituda viisakalt. Kõikide laste privaatsus peab olema tagatud. Kui kohtumine toimub peremajas, siis ei rikuta oma ja teiste laste privaatsust: ei siseneta lapse nõusolekuta tubadesse ega otsita läbi kappe jne. Need reeglid kehtivad kõikide laste ja töötajate puhul. Reegleid selgitab vanematele asenduskodu sotsiaaltöötaja ja/või perevanem/kasvatusalatöötaja. Reegleid võib meelde tuletada iga visiidi ajal. Asenduskodul on õigus keelata siseneda asenduskodusse vanemal või sugulasel, kes on mõnuainete (narkootikumid, alkohol) mõju all, silmnähtavalt haige, ei ole adekvaatne ja käitub agressiivselt. Sellisest olukorrast tuleb teatada lastekaitsetöötajale, agressiivse käitumise puhul vajaduse korral politseile. Asenduskodu hindab olukorda ning langetab seejärel otsuse, kas vanem või sugulane lastakse sisse või mitte.

Soovituslik on külastajatele koostada nn meelespea ning kajastada külastusega seotud reegleid asenduskodu sisekorras või pere kodukorras.

Ebasoovitava käitumise fikseerimine ja sellest teavitamine peavad olema sisekorras fikseeritud.

1.4.2. Asenduskodu laste sõbrad, tuttavad ja muud külalised

Lapsele on sõprade ja tuttavate külaskäigud väga tähtsad, kuna arendavad lapse sotsiaalseid võimeid ja oskusi. Asenduskodu on lapse kodu, kus ta püsivalt või lühiajaliselt elab. Seega on last vaja külaliste kutsumisel julgustada ning olla talle abiks nende vastuvõtul. Ette tuleb valmistada ka teised peres elavad lapsed. Külastamised võivad toimuda kindlatel külastusaegadel või päevasel ajal kuni öörahu alguseni. Aja valimisel tuleb arvestada teiste laste vajaduste ja režiimiga, näiteks kui peres on väikesed lapsed, kes päeval magavad; kui lastel on vaja teha koduseid ülesanded või keegi on haige.

Külaliste vastuvõtmise ja vastutuse kord peab olema lastega läbi räägitud ja reguleeritud pere kodukorras. Oluline on otsustada, kes tutvustab külalisele majas kehtivad reegleid. Reeglid on näiteks sellised: ilma omaniku nõusolekuta ei tohi teiste laste tubadesse siseneda ega sealolevaid asju puutuda; ruumi sisenemisel tuleb koputada ja küsida sisenemisluba; kedagi ei tohi kiusata ega vägivalda kasutada; kui perevanem või tööol olev kasvataja palub lahkuda, siis tuleb kuuletuda; ja muud reeglid, mis loovad peres olevatele lastele koduse ja turvalise tunde.

Kui asenduskodus elav laps soovib külastada lühiajaliselt enda sõpru, tuleb sellest informeerida asenduskodu töötajat ning anda talle külastatava aadress ja kontaktandmed. Asenduskodu töötaja võib vajaduse korral veenduda, et külastatava vanemad ja/või külastatav ise on külaskäiguga nõus. Lühiajaliseks külastuseks loetakse külastust, mille pikkus on maksimaalselt kuus tundi.

Lapse andmisel ajutiselt teise perekonda tuleb lähtuda vastavast õigusaktist, milleks on tavaliselt sotsiaalkaitseministri määrus. Lapse andmine teise perekonda saab toimuda ainult lapse nõusolekul ning sellest informeeritakse teisi asenduskodu samas peres elavaid lapsi.

Lastega tuleb arutada ka vastutuse korda, kui külaline rikub reegleid, eriti kui eksimus puudutab teisi lapsi, külastaja rikub nende privaatsust või on vägivaldne. Tuleb läbi mõelda kuidas siis käituda – kas keelata sellel sõbral edaspidised külaskäigud, vestelda temaga veelkord, soovitada teisi suhtlemisvõimalusi vms.

Ebasoovitav käitumine või reeglite rikkumine ja sellest teavitamine peavad olema sisekorras fikseeritud, samuti peavad lapsed teadma, mis järgneb reeglite rikkumisele.

1.5. Lapse õigus privaatsusele, konfidentsiaalsus ja meedia

Iga lapsel on õigus privaatsusele ja eraelu puutumatusse. Seda õigust rõhutab ÜRO lapse õiguste konventsiooni⁹ artikkel 16 ning ka Eesti Vabariigi põhiseaduse¹⁰ § 26. Privaatsuse riivamine on seotud emotsionaalse väärkohtlemisega, mis võib kaasa tuua konflikti riivata saanud isikuga,

⁹ <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

¹⁰ Eesti Vabariigi põhiseadus, RT 1992, 26, 349

sealhulgas lapsega.

Ühegi lapse eraellu, perekonnaellu, kodustesse asjadesse ega kirjavahetusse ei või meelevaldselt ega ebaseaduslikult sekkuda. Lapsel on õigus isiklikele elule, suhtlusringile ja sõpradele. Õigus privaatsusele hõlmab kaitset lapse toale ja isiklikele asjadele. Mitte keegi ei tohi neid puutuda ega ära võtta ilma mõjuva põhjuse ja omaniku loata. Mõjuvaks põhjuseks võib olla lapse ning teiste peres elavate laste ja töötajate turvalisus ja tervis või esineb mõni teistsugune olukord, millal selline tegevus on vältimatu ja laps keeldub loa andmisest.

Laste õigust privaatsusele riivab videojälginine, st kaamerate paigutamine ilma põhjendatud vajaduseta. Videojälginiseks peab olema kaalukas põhjus ning sekkumine peab olema taotletava eesmärgiga proportsionaalne. Kuna videojälginise näol tekib põhiõiguste riive, tuleb videojälginise kasuks otsustamisel alati kaaluda, kas esineb seaduspärane eesmärk. Samuti tuleb lapse turvalisuse tagamiseks eelistada tugevamat järelevalvet videojälginisele täiskasvanute poolt. Näiteks, lapsel esinevad suitsiidimõtted; väljastpoolt asenduskodu on saabunud ähvardused ning on tõsine põhjus arvata, et ähvardused võivad teoks saada. Sellistel juhtudel tuleb kindlasti pöörduda politseisse ja mitte lootma jääda oma jõududega hakkamasaamisele. Videojälginine on lubamatu ruumides, mis on ette nähtud isikliku hügieeniga tegelemiseks, samuti isiklikes ruumides (magamistuba).

Lapse õigust eraelule ei tohi kahjustada meelevaldse või ebaseadusliku sekkumisega, riivates lapse au, väärikust ja head mainet. Korduv ja jõhker sekkumine lapse eraellu võib olla aluseks administratiiv- või distsiplinaarvastutusele võtmiseks.¹¹

Oluline on meeles pidada, et kogu info lapse kohta, st põhjused, miks ta on asendushooldusel, mis juhtus tema vanematega, andmed tema tervises seisundist ja diagnoosist ning muu isiklikku laadi informatsioon on konfidentsiaalne ega kuulu arutamiseks ja jagamiseks teiste töötajatega, kellele see ei ole vajalik lapsega töötamisel. Eelkirjeldatud info ei kuulu jagamisele ega arutamisele ka pärast lapse asenduskodust äraminekut.

Konfidentsiaalse iseloomuga teabe edastamise kord peab kajastuma lasteasutuse sisekorraeskirjades.

Konfidentsiaalsuse põhimõte peab olema kirjas ka asenduskodu töötajate ja vabatahtlike lepingutes. Töötajatele tuleb selgitada, mida tähendab privaatsus ja konfidentsiaalsus, rõhutades nende vastutust.

Vabatahtliku töö, asendusteenistuse tõttu või muul põhjusel asutuses viibivad isikud ei pea olema kursis laste lugude, isiklike asjaoludega ega teadma diagnoose. Nendega tuleb jagada vaid nii palju infot kui see aitab tagada lapse parimat huvi ning vältida ohtlikke olukordi. Näiteks, kui lapsel on

¹¹ <http://lasteombudsman.ee/et/taiskasvanu/lapse-oigused-ja-kohustused>

allergia mõni toiduaine suhtes, tuleb sellest vabatahtlikule teada anda juhul, kui ta läheb lapsega mõnele koosviibimisele, kus pakutakse toitu. Vabatahtlikku tuleb vajaduse korral teavitada lapse käitumise eripäradest.

Näide. Lapsele meeldib juua kohvi ja küsimusele oma joogieelistuse kohta vastab ta alati, et soovib tingimata kohvi. Samas ei tohi lapsele kohvi pakkuda, kuna see tekitab temas agressiivsust. Kui vabatahtlik jääb lastega majja või läheb välja, tuleb teda lapse eripäradest teavitada ning antud juhul üleüldse vältida kohvi pakkumist teistele lastele ja ka ise loobuda.

1.5.1. Meedia

Meedia võib olla nii traditsiooniline kui kaasaegne ehk sotsiaalmeedia. Sotsiaalmeedia suhtes võib esile tuua veel erinevaid suhtlusportaale/platvorme (Facebook, Twitter, Instagram jt) ja postitusi kodulehekülgedel, näiteks toetajate, annetajate koduleheküljed ja asenduskodu kodulehekülg. Mõlemad meedialiigid saavad mõjutada last vägivaldsuse suunas, tekitada emotsionaalseid pingeid ja tuua kaasa väärkohtlemist. Kui laste omavaheline vägivald toimub küllalt sageli sotsiaalvõrgustikus, siis vägivald täiskasvanute poolt võib tekkida ka teistes vormides. Kui eesmärk on ennetada meediapõhist vägivalda, tuleb arvestada erinevate meediavormidega ja planeerida vastavaid sekkumisi.

Lapse isiklike andmete, sh fotode tegemine, kogumine ja avalikustamine on võimalik ainult lapse eestkostja nõusolekul. Lapse eestkostja nõusoleku saamine eeldab põhjalikku selgitust, mis otstarbeks on andmeid vaja ja kuidas see last võib mõjutada. Erisuse võib teha kokkuleppel eestkostjaga, kui koos lapsega sisustatakse tema elu ja kogemusi puudutavat mälestuste raamatut, mille ta oma lapsepõlvest eluks kaasa saab.

Mis tahes lapsesse puudutava teabe, sh foto- või videomaterjali edastamisel tuleb küsida lapse nõusolekut, lapsele ammendavalt selgitades, millised tagajärjed võivad tekkida. Kuna asenduskodu ei ole lapse eestkostja, tuleb iga kord küsida nõusolekut lapse eestkostjalt, seega enamikul juhtudel kohalikult omavalitsuselt.

Kindlasti esineb juhtumeid, millal lapse kohta käiv info ja foto tuleb avalikustada lapse enda huvides, näiteks kui laps on kadunud, aga isegi siis tehakse kõike kooskõlastatult lapse eestkostjaga.

Kuitahes headel kavatsustel soovitakse lapse pilte ja muud infot tema kohta avalikustada, tuleb väga hoolikalt kaaluda, kas see toimub lapse parimates huvides ega avalda talle kahjulikku mõju. Mõnikord on meediale edastatav sõnum igati meeldiv, näiteks on laps näidanud häid tulemusi koolis, konkursil või võistlustel, samuti lapse kooli ühisüritustel lapse klassikaaslaste või teiste vanemate poolt tehtud ülesvõtted ning nende jagamine sotsiaalmeedias. Sellise teabe ja fotode jagamine ei tee lapsele halba. Kui aga sama uudise juures märgitakse, et laps on asenduskodust, on see väga isikliku info jagamine, mis võib mõjutada lapse enesetunnet ning anda eelarvamustega

inimestele impulsi lapse tagakiusamiseks.

Lapse kohta jagatav info ei tohi olla sedavõrd isiklik, et laps muutub hõlpsasti äratuntavaks.

Traditsiooniline meedia ehk ajakirjandus

Meediaga suhtlemine võib toimuda positiivses (lapse head tulemused koolis või spordis) või negatiivses (toimunud on sündmused, mis on lapsega seotud ja pakuvad meediale huvi) kontekstis. Võimaluse korral tuleb meediaga suhtlemist vältida. Kui asenduskodu on kindel, et meediaga suhtlemine on oluline ja kasulik või kui meediat ei ole võimalik vältida, tuleb järgida järgmisi reegleid:

1. Tuleb viivitamatult teavitada lapse eestkostjat ja võimaluse korral jätta meediale teabe edastamine eestkostjale, erandina võib meediaga suhelda eestkostja volitusel või soovitusel.
2. Ei tohi kasutada lapse pilti või videot ega avalikustada lapse kohta isiklikku infot ega andmeid. Isiklikud andmed on: nimi ja perekonnanimi, taust, kodakondsus, rahvus, tervislik seisund, sotsiaalne taust jne.
3. Ettevaatust ka lapse loo jutustamisel – lugu ei tohi olla nii isiklik, et seeläbi on laps kohe äratuntav.

Sotsiaalne meedia, sh asenduskodu või toetajate kodulehed

Sotsiaalmeedia kohta kehtivad samad reeglid, mis traditsioonilise meedia kohta. Kindlasti tuleb arvestada sellega, et sotsiaalmeediat kasutab tänapäeval aina rohkem inimesi ja sotsiaalmeedias avaldatud materjale on kergem jagada, sealset infot saab otsida/leida ka aastate pärast.

Järgmine oluline aspekt on suhtlemisplatvormid, mida külastavad nii täiskasvanud (asenduskodu töötajad) kui ka lapsed. Postitusi on kerge jagada ja jälgida. Laste isiklikku infot, sh pilte, lastega tekkinud olukordade kirjeldusi sellistel platvormidel jagada ei tohi. Kogu info on lastele kergesti nähtav. Ettevaatlik tuleb olla ka teiste postituste kommenteerimisel. Võib tekkida olukord, kui lapse enda pildi või postituse kommenteerimisel jagatakse väga isiklikke detaile, öeldakse midagi solvavat postituse teinud lapse või teiste laste kohta.

Näide. Värskest isaks saanud noor inimene postitab Facebookis rõõmsa sõnumi. Ta ei kirjuta detailselt, mis talle sedavõrd heameelt valmistas. Kasvataja, kes on olukorrast teadlik, kommenteerib postitust sõnadega, et noores eas isaks saamine on üks suur rumalus, et ta on oma elu ära rikkunud ja sellest lapsest ei tule mitte midagi head. Ühelt poolt kasvataja jagab isiklikke detaile, teiselt poolt ahistab seda noort emotsionaalselt.

Sotsiaalne meedia on sageli koht, kus noored kiusavad üksteist ja püsib oht emotsionaalse väärkohtlemise tekkeks. Kahjuks ei saa asjaosalised hästi aru, mida nad teevad ja kuidas võib üks või teine tegevus, postitus, kommentaar või jagatud postitus teisi lapsi ja inimesi solvata, mõjutada

või ahistada.

Kahjulike tagajärgede ennetamiseks tuleb lastele ja noortele selgitusi jagada, koolitada neid sotsiaalmeedia toimimise põhimõtetest, kirjeldada võimalikke ohte ja anda nõu, kuidas käituda ühes või teises *online*'is tekkinud probleemi puhul. On väga oluline mitte lihtsalt suhtlemist keelata, vaid selgitada, kuidas käituda solvajatega, mis võib juhtuda jagatud pildiga, kui paljud inimesed postitusi näevad jne. Paljudel suhtlemisportaalidel on küll vanuseline piirang registreerimiseks, kuid enamik lapsi loob endale ikkagi konto oma vanuse kohta valetades.

Kasulikke materjale turvalise internetikäitumise kohta leiab aadressilt: www.targaltinternetis.ee. Infot leidub erinevatele vanuserühmadele, niisiis saavad selgust ka väiksemad lapsed. Hea infomaterjalide kogum on ka <http://lapsnetis.eesti.ee/>.

Sotsiaalmeedia võib teatud juhtudel täiskasvanutele ka abiks olla. Noored võivad seal jagada seda, mis nende hinge koormab. Kui tähelepanelik täiskasvanu oskab seda märgata, võib ta mõnd ohtlikku olukorda ennetada või saab lapsi paremini toetada.

Näide. Üks noormees kirjutas mitmel korral oma Facebooki lehel, et mõtleb tihti surmast; sellest, kuidas ennast tapab. Kasvataja nägi neid postitusi ja püüdis juba reaalses elus noorega rääkida, et välja uurida, mis temaga toimub. Postitusest leidis kasvataja niisugust infot, mis võimaldas seda noort aidata.

1.5.2. Isiklikud postitused (kirjad ja saadetised)

Lastele saabunud või lastelt väljuvad saadetised on isiklikud ja puutumatud. See tähendab, et keegi ei tohi posti avada ja lugeda, vaadata, mis on postisaadetise sisu, ise postitada ega takistada postitust. Selleks, et avada lapsele saabunud või temalt saadetav post, peab olema konkreetne oht lapse elule, tervisele, emotsionaalsele seisundile, teiste inimeste elule, tervisele jne. Postituse, kirjavahetuse ja postisaadetiste ohtlikkust ei tohiks hinnata vaid üks inimene, näiteks kasvataja, vaid sellise otsuse peab langetama erinevate lapsega töötavate inimeste koostöös. Selleks võib moodustada komisjoni, mille koosseisu kuulub näiteks perevanem või kasvatusalatoetaja, asenduskodu sotsiaaltoetaja, lapse lastekaitsetöötaja, asenduskodu juhataja. Selleks võib olla ka asenduskodus moodustatud lastekaitse komisjon. Komisjoni pädevuses on arutleda, kas ja milline oht võib tekkida lapsele konkreetse saatja või saajaga ja seejärel otsustada, kas oht on reaalne ja kas isikliku saadetise jälgimine aitab neid riske maandada.

Näide. Lapsel on füüsilisest isikust toetaja/sponsor, kes suhtleb lapsega posti teel ja saadab talle kingitusi. Laps räägib oma perevanemale või mõnele teisele inimesele, et toetaja saatis talle kingituseks ööriided, palus need selga panna, teha pilti ja see siis talle saata. Niisugune olukord nõuab arutelu, kas palve on vastuvõetav, kas toetaja kohta on piisavalt infot, kas varem on

sarnased palved esinenud jne. Komisjon võib otsustada selle toetaja kirjavahetuse jälgimise kasuks, avada temalt saabuvald postisaadetisi senikaua, kuni selgub, kas see on ahistamine. Sel juhul tuleb sündmustest teatada politseile ja esitada tõendid (sama kirjavahetus) või lõpetada jälgimine.

Heaks tavaks võiks olla, et postituse lapse vanematelt, sugulusastelt, lähedastelt ei tohi avada mingil juhul, v.a reaalne oht lapse elule ja tervisele. Kui lapse kirja või paki avamine on vältimatu ohutuse tagamiseks, tuleb avamise protseduur läbi viia lapse juuresolekul ning see tegevus kirjalikult fikseerida. Saadetisi võõrastelt, näiteks lapse toetajatelt, sponsoritelt, tohib avada, kuid selle kohta peavad olema kokku lepitud reeglid, protseduurid ja määratud vastutav isik.

Üldreeglid tegutsemiseks nii tava- kui ka eriolukorras peavad olema fikseeritud asutuse sisekorras ning kõik osapooled, töötajad ja lapsed peavad olema sellest informeeritud.

Igal juhul tuleb otsusest rääkida ka lapsele ning selgitada miks tema isiklikud postisaadetised tehakse lahti, võimaluse korral tema enda juuresolekul.

2. Laste omavahelise väärkohtlemise ennetamine

Kuigi personali õige valik, professionaalsus ning toetamine suudab ennetada paljusid laste omavahelisi probleeme, tuleb laste omavahelisele vägivallale eraldi tähelepanu pöörata. Laste omavahelised konfliktid võivad tekkida erinevatel põhjustel, näiteks laste vaimse tervisega seoses, varasemate vägivallakogemuste tõttu, sotsiaalsete oskuste vähesusest ja teistel põhjustel. Seega, kui on soov konfliktseid olukordi ära hoida ja vähendada, tuleb tõsiselt mõelda ja välja selgitada, millised lapsed on asenduskodus, millised olukorrad neid provotseerivad, kuidas luua tööprotsess ja pakkuda teenust nii, et vägivallavõimalusi oleks minimaalselt.

2.1. Majutus

Majja kolimisel on tähtis strateegia, st kuidas lapsed ja perevanem/peretöötajad paigutada nii, et kõikidel lastel oleks võimalikult turvaline. Kui on teada, millised lapsed saavad asenduskoduteenust, tuleb arvestada lastega, kes vajavad rohkem tuge ja kellel on erinevad probleemid (sõltuvus, hülgamine jne). Kui majas on olukord, mis eeldab mõnele lapsele suuremat tähelepanu peretöötajalt/perevanemalt, kes jälgivad lapse kodusviibimist, siis on mõttekas paigutada peretöötaja eluruumi, mis asub välisuksele lähemal. Ehkki tavaliselt arvatakse, et laste tubade vahetamine ei ole hea, toimub see vastavalt vajadusele. Lapse peredevaheline ümberpaigutamine tuleb ette võtta ainult juhul, kui teisiti hakkama ei saa.

2.2. Lapse saabumine

Väärkohtlemise ennetamine algab hetkel, mil asenduskodu saab teada, et on olemas

asenduskoduteenust vajav laps ja teda pakutakse sellele asenduskodule. Kuigi on selge, et tihti on asenduskodu jaoks oluline täituvuse maht, siis on laste parimates huvides, kui uue lapse paigutamisel võimalikult paindlikult kaalutakse, kas konkreetne asenduskodu vastab lapse parimatele huvidele. Lapse paigutamist talle ebasobivasse kohta tuleb vältida.

Kui lapsel on teadaolevalt sõltuvusprobleemid, siis ei saa teda paigutada asenduskodu perre, kus puudub väljaõppinud personal, kes oskab sõltuvusprobleemidega lastega hakkama saada. Kui paigutamist vajab 16-aastane laps, kes ei kannata lärmi ja on varem olnud agressiivne väikeste lastega, kuid ta suunatakse perre, kus on vaid väikesed, alla 6-aastased lapsed, siis tuleb kaaluda, kas see noor sobib sellesse perre.

Lapsele on kasulik, kui ta saab külastada asenduskodu, kuhu ta suunatakse, et tutvuda oma uue perega, perevanemaga/peretöötajatega ja tal on võimalus öelda, kas ta on nõus sinna elama asuma ning milliseid muudatusi ta ootaks (toa seinavärv või valgusti jne), et laps tunneks ennast oodatuna, aga ka osalisena. Läbimõeldud ja lapsesõbralik paigutamine võib aidata ära hoida vägivalda teiste laste ja töötajate vastu ja vältida lapse pingeid.

Kui laps saabub asenduskodu, tuleb talle tutvustada majareegleid, teisi selle pere lapsi ja töötajad. Lapsele tuleb rääkida, kelle poole pöörduda küsimuste ja murede puhul. Kiirustada ei ole vaja, sest nii mõnigi kord võib harjumine võtta rohkem aega, kui varem oli mõeldud. Harjumise ajal vajab laps rohkem tähelepanu ja hoolitsemist.

Kuigi laste omavahelist väärkohtlemist saab ennetada juba õige personalivalikuga ning personali julgustamise ja vajalike oskuste arendamise kaudu, tuleb ka rakendada meetmeid, mis on suunatud otse lastele.

Üks oluline tegevus on laste efektiivne kaasamine kõikidesse asenduskodu tegevustesse ning oma elu üle otsustamise protsessi. See soodustab lapse enesehinnangu paranemist ning aitab tal ennast väärikalt tunda. Ainult kaasamine ei aita täielikult ennetada laste omavahelist väärkohtlemist, küll aga parandab suhteid laste vahel ja töötajatega.

Ennetamiseks tuleb tähelepanu pöörata laste sotsiaalsete oskuste täiustamisele ja selgitustele, miks üks või teine käitumine ei ole sobilik.

Lapse vanuse ja sooga arvestamine majutamisel

Vastavalt kehtivatele asenduskodude tervisekaitsenõuetele (sotsiaalministri 20.07.2007 määrus nr 59; RTL 2007, 63, 1127) ei või ühes toas elada üle kahe lapse.

3-aastastel ja vanematel lastel peavad tüdrukutele ja poistele olema eraldi magamistoad. Selline reegel puudutab eranditult kõiki, ka bioloogilisi sugulasi. Tähelepanu vajavad erineva kultuuritaustaga lapsed, näiteks muslimid, kuna nende reeglite kohaselt on tüdrukutel ja poistel ühises toas elamine keelatud.

Väga suure vanusevahega laste (näiteks üks laps on 5-aastane ja teine on 15-aastane) ühte tuppa

majutamisel tuleb olla ettevaatlik ja seda võimaluse korral vältida. Ilmselt on sellistel lastel erinevad režiimid ja vajadused ning omavaheline suhtlemine ja teineteisega arvestamine võib olla keeruline. Välistatud pole olukorrad, kui vanem laps hakkab nooremat käsutama või mõnitama. Samuti võib vanemale lapsele olla häiriv ja stressitekitav väikelapse nutt või ka see, kui ta mängib.

Eriti hoolikalt tuleb läbi mõelda, kuidas majutada seksuaalvägivalla all kannatanud last, isegi kui ta on läbinud vastava teraapia, ja ka juhul, kui ta on väga noor. Kuna seksuaalne vägivald on äärmiselt raske ja mõjutab last füüsiliselt, emotsionaalselt ja vaimselt ning leiab tihti aset pikema perioodi jooksul (on mitmekordne), on sellest taastumine on väga pikk protsess ja paranemine võib olla mittetäielik. Tihti käituvad sellised lapsed vägivaldselt ka teiste laste suhtes ja võivad neid seksuaalselt ahistada.

2.3. Kodukord kui väärkohtlemist ennetav dokument

Pere (peremaja) kodukord on oluline dokument laste omavahelise ja üldise väärkohtlemise ennetamiseks. Kodukord õpetab lastele, et peres on oma rutiin, mis aitab luua stabiilsust. Kodukord kehtib kõikidele lastele võrdselt, v.a juhul, kui tõsistel põhjustel on otsustatud teistmoodi. Kodukord peab olema välja töötatud igas peres eraldi ega pea olema samasugune kõikides asenduskodu peredes. Kodukord tuleb töötada välja koostöös kõikide perelastega, küsides, kuulates ja arvestades nende arvamust. Valmis kodukorda tuleb tutvustada perelastele ja kindlasti uutele lastele nende saabumisel. Kodukorra keel peab olema lastesõbralik. Aeg-ajalt, ideaalis üks kord aastas, tuleb kodukorda koostöös perelastega täiendada. See on tingitud asjaolust, et lapsed kasvavad, saavad uued lapsed, vanemad lapsed astuvad iseseisvasse ellu – seega muutuvad ka pere vajadused ja olukorrad. Hea tavana kirjutavad lapsed vastuvõetud kodukorrale alla. Sama protseduur kordub, kui peres välja töötatud kodukorraga tutvuvad uued lapsed.

Kodukord peaks olema peres keskne dokument ja sisaldama kõiki pere tähtsamaid reegleid, sh keelatud ainete nimekirja, läbiotsimise tingimusi jne. Laps peab teadma kõiki reegleid. Lapsesõbralikkust silmas pidades on kõik reeglid koondatud ühte dokumenti, mille maht on optimaalne ning mille lugemine ja jälgimine pole liiga kurnav.

Kodukord on oluline mitte ainult sellepärast, et kehtestab maja reeglid, vaid ka seetõttu, et sisaldab pereelu olulisemaid printsiipe ja õpetab, kuidas tuleb inimestega suhelda. Soovitavalt toimib kodukord nii lastele kui ka täiskasvanutele – perevanematele/peretöötajatele.

LISA 5. Väljavõte kodukorrast (SOS Lasteküla Põltsamaa kodukorra näitel)

2.4. Teised olulised aspektid, mis aitavad laste omavahelist vägivalda ennetada ja vähendada

Laste omavahelise vägivalla tingib sageli uimastite ja alkoholi tarvitamine. Lapsi tuleb motiveerida neid aineid vältima, pöörata tõsist tähelepanu ennetamisele, teha selgitustööd nende kahjust tervisele, reageerimisvõimele ja ümbritsevatele inimestele.

Peres elavad puudega lapsed võivad olla haavatavamas seisundis. Nende turvalisusele ning teiste laste tähelepanelikule ja hoolivale suhtumisele tuleb panna suurt rõhku.

Kui peres on vaimupuudega või käitumisprobleemiga laps, kes võib käituda ebaadekvaatselt ja vägivaldselt teiste laste suhtes, on mõistlik eriti suurematele lastele selgitada, miks ta nii käitub, ning õpetada, kuidas teda mitte provotseerida ja kuidas tekkinud konfliktolukordi lahendada. See aitab ära hoida nende emotsionaalset/psüühilist väärkohtlemist.

2.5. Kvaliteetne juhtumikorraldus

Vastavalt sotsiaalhoolekande seadusele osutatakse asenduskoduteenust juhtumikorralduse põhimõttel, see tähendab, et igale lapsel peab olema asenduskodusse saabumisel koostatud juhtumiplaan. Põhjalik ja õigel ajal koostatud juhtumiplaan on oluline ja kasulik vahend lapsega töötamiseks.

Head teenuse kvaliteeti näitab see, kui asenduskoduteenuse osutaja koostab asenduskodus viibimise aja jooksul lapsele arenguplaani (tegevuskava), kus on eesmärgistatud ja planeeritud sekkumised seoses varasemate või asenduskodus viibimise jooksul tõusetunud teemadega ning need puudutavad kõiki lapse arenguga seotud teemasid (tervis, haridus, sotsiaalsed oskused jmt). Kava, milles on kirjeldatud eesmärgid ja tegevused, on käepärane abivahend perevanemale/kasvatajale lapse arengu toetamisel. Sellele tuginedes ja lapsega vesteldes saab lastekaitse koostada juhtumiplaani täiendusi.

Kuigi juhtumiplaani ja selle täiendusi peab koostama kohaliku omavalitsuse esindaja, on asenduskodu töötajate roll selle juures oluline. Asenduskodul võib olla rohkem infot lapse kohta. Asenduskodul on vahehindamiste tegemisel tähtis roll, kuna just tema töötajad tunnevad last, tema käitumist ja vajadusi ning saavad esitada ettepanekuid ühe või teise eesmärgi sõnastamiseks ning tegevuste planeerimiseks. Kõiki juhtumiplaaniga seotud protseduure tuleb teha eelkõige vajaduspõhiselt ja kvaliteetselt (soovituslikult ka õigel ajal). Asenduskodu võib ise tegutseda aktiivselt, otsides kontakti kohaliku omavalitsuse esindajaga, pakkudes kohtumisaega.

Juhtumiplaan ja arengukava peavad sisaldama infot ka selle kohta, kas laps on olnud väärkohtlemise ohver või väärkohtleja. On oluline välja tuua, kas talle on osutatud või osutatakse seoses sellega abistavaid ja rehabiliteerivaid teenuseid. Teemaga tegelemine loob eelduse teistele lastele või täiskasvanutele suunatud vägivalda ennetamiseks ning aitab lapsel olukorraga kohaneda ja raskustest üle saada.

Lisaks eelnevalt väljatoodud väärkohtlemise temaatikale on asenduskoduteenuse kohustus toetada last kogu tema arengu suunamisel. Kui lapse käitumine või areng tekitab muret, on asenduskodul õigus pöörduda lastekaitsetöötaja poole ja paluda abi. Tavapäraseks arutelu meetodiks on ümarlaua (juhtumi arutelu) korraldamine, kus tehakse kindlaks, kuidas last paremini aidata, milliseid tugiteenuseid pakkuda. Ümarlaual osalevad asenduskodu esindajad (perevanem, kasvataja või sotsiaaltöötaja), laps ise ja lastekaitsetöötaja. Ümarlaua eesmärk on ühine spetsialistide arutelu, esile kerkinud probleemile sobivate lahenduste otsimine ja leidmine, mitte

mingil juhul aga lapse karistamine ega halvustamine.

Asenduskodu täiendava lapse isikliku tegevuskava koostamisel on peamine partner laps ise, arvesse tuleb võtta teiste lapsega tegelevate täiskasvanute (õpetaja, perearst jne) seisukohti.

2.6. Keelatud asjade omamine, lapse isiklike asjade ja lapse läbiotsimine

2.6.1. Keelatud asjad

On teatud esemed ja ained, mille omamine alaealiste puhul on keelatud. See keeld kehtib kindlasti ka lasteasutuse puhul:

- 1) alkohoolsed joogid (alkoholiseadus; RT I, 01.09.2015, 1; on leitav <https://www.riigiteataja.ee/akt/101092015001>);
- 2) tubakatooted (tubakaseadus; RT I, 12.03.2015, 77; on leitav <https://www.riigiteataja.ee/akt/112032015077>);
- 3) narkootilised ained;
- 4) relvad, sh teatud külmrelvad, aga mitte teatud kaliibri õhupüssid (relvaseadus; RT I, 19.03.2015, 18; on leitav <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032015018>).

Alkohoolsete jookide tarvitamine, suitsetamine ning narkootiliste ainete omamine ja kasutamine nii asenduskodu ruumides kui territooriumil on keelatud määrusega „Tervisekaitseenõuded asenduskoduteenusel“.

Asenduskodu võib välja pakkuda, millised esemed kuuluvad keelu alla just selles asutuses. Keeld peab olema põhjendatud, arvestades laste eripärasid. Keelatud ainete ja esemete loend tuleb fikseerida ja vajaduse tekkimisel üle vaadata ja korrigeerida asutuse sisekorras, millega lapsed peavad olema tuttavad.

Näide. Asenduskodus on agressiivsed lapsed. Sel juhul võib asenduskodu keelata esemeid, mis ei ole relvaseaduse nimekirjas, näiteks väiksemad kokkupandavad noad.

Asenduskodu võib keelata või piirata ka teiste esemete omamist, kui selleks on vajadus. Näiteks relvaseadus ei keela õhupüssi, samas võib asenduskodus selline relv olla ohtlik. Siis otsustab asenduskodu kas täieliku keelamise või lubab omamist, aga keelustab kasutamise asenduskodu territooriumil koos täiendava nõudmisega, et õhupüss oleks hoiule antud asenduskodu juhatajale. Asenduskodu peab koostama selles asutuses keelatud asjade nimekirja ning tutvustama seda lastele. Nimekiri peab olema kättesaadav lastele koos kõikide teiste nende mõeldud dokumentidega, et vajaduse korral reeglitele kiiresti viidata ning lapsed saaksid nimekirjast vaadata, mida tohib koju tuua ja mida mitte.

Kui asenduskodus elavad täisealised noored, kehtivad nende puhul keelatud asjade hoidmiseks samad reeglid. See on oluline turvanõue kõikidele lastele ja vähendab noorematelt lastelt küsimust

– miks talle on lubatud ja mulle mitte. Ka täiskasvanutel on lasteasutuse territooriumil alkoholi tarvitamine ja suitsetamine üldiselt keelatud.

2.6.2. Ravimid

Kõik laste poolt kasutatavad ravimid, eriti tugevad ja spetsiifilised, peavad asuma lastele kättesaamatus kohas. Ravimite manustamise eest vastutab perevanem, meditsiinitöötaja või asenduskodu töötaja, kellel on sarnane pädevus. Vältida tuleb olukordi, kui laps saab ravimeid ise võtta või valetada, et on neid tarvitanud. Näiteks on esinenud juhtumeid, kui tugevaid psühhiaatrilisi retseptiravimeid kasutavad noored teesklevad tableti allaneelamist, kuid tegelikult on neid andnud hoopis teistele lastele ja põhjustanud mürgistuse.

2.6.3. Läbiotsimine

Nii lapse kui tema isiklike asjade läbiotsimine võib toimuda vaid tõsise kahtluse korral, et lapsel või noorel on kasutusel või hoiul esemed, mis kujutavad ohtu nii lapsele kui ka teistele pere ja asenduskodu lastele ja töötajatele või mille omamine võib ohustada last, asenduskodupere teisi lapsi ja töötajad.

Läbiotsimine võib olla vajalik, et ennetada laste omavahelist vägivalda ja vägivalda töötajate vastu ning toetada laste igakülgset turvalisust.

Enne läbiotsimise alustamist tuleb lapsele seletada mis toimub ja miks. Kindlasti tuleb kõigepealt paluda lapsel loovutada lubamatud esemed, mis tõenäoliselt on tema valduses. Kui laps keeldub, siis on võimalik alustada läbiotsimist. Isiklike asjade läbiotsimisel peab laps ise kohal viibima. Läbiotsimist ei tohi teha ainuisikuliselt üks töötaja, selle juures peab olema vähemalt kolm erapooletut isikut. Läbiotsimise vajaduse otsuse langetab meeskond, kes enne otsustamist kaalub erinevaid võimalusi selleks, et läbiotsimist ei peaks korraldama. Võib aga ette tulla olukordi, kus meeskonna kokkukutsumine ei ole võimalik, näiteks ootamatus kriisiolukorras, mis nõuab kiiret tegutsemist. Selleks peab asenduskodu välja töötama reeglid, kuidas siis läbiotsimine toimub ja kes selle eest vastutab.

Läbiotsimine peab olema protokollitud. Protokoll peab andma ammendava põhjenduse, miks oli läbiotsimist vaja ja kes olid selle juures. See peab sisaldama protsessi kirjeldust, tulemusi ja vastutavaid isikuid.

Juhul kui on vaja korraldada isiku läbiotsimist, tuleb järgida samu reegleid. Üheks vältimatuks eelduseks on see, et läbiotsija on läbiotsitava samast soost.

Kriisiolukorras, kus läbiotsimist ei saa edasi lükata, sest tegemist on ohu kahtlusega, tuleb vajaduse korral kaasata politsei.

II TEADLIKKUSE SUURENDAMINE VÄGIVALLAST

Järgmine oluline tegevus laste väärkohtlemise ennetamiseks ja sellele reageerimiseks on teadlikkuse suurendamine.

3. Töötajatele mõeldud tegevused

Selleks, et vägivalda ennetada ja vähendada, peavad kõik asenduskodu töötajad ja lastega kokkupuutuvad isikud olema teadlikud laste õigustest ja kohustustest, sellest, mis on vägivald ja kuidas seda ära hoida, kuidas reageerida erinevates olukordades ja kuhu pöörduda laste kaitsmiseks. Seega tuleb tagada, et iga töötaja, sealhulgas tugitöötajad (bussijuht, sekretär, raamatupidaja jt), vabatahtlikud, tugiisikud ja ülejäänud asenduskoduga seotud isikud saaksid vastava väljaõppe ning mõistaksid, kuidas laste õiguste tagamine on kasulik nende igapäevatoos. Samuti peavad töötajad teadma, millised on väärkohtlemise liigid ja kuidas neid tuvastada (kuidas võib muutuda lapse käitumine, kui teda on ebaväärikalt koheldud), kuidas käituda kahtluse korral, et last on ebaväärikalt koheldud ning kuhu saab oma kahtlusest või juhtumist teatada. Eraldiseisvat käsitlemist vajavad sellised teemad nagu lapse efektiivne kaasamine ja lapse osalemine.

Lastekaitseseadus ja ÜRO lapse õiguste konventsioon näevad ette, et lapsi tuleb kaasata kõikidesse neid puudutavatesse tegevustesse.¹² Kaasamine aitab ennetada olukordi, kui laps võib muutuda vägivaldseks ka täiskasvanute suhtes või tunneb ennast ebaväärikalt, st talub emotsionaalset või vaimset vägivalda.

3.1. Järjepidev koolituste tagamine

Vastavalt sotsiaalhoolekande seaduse nõuetele peavad perevanemad ja kasvatusalad töötajad läbima koolitusi, mille üks teema on laste õigused. Soovitav on korraldada/tellida laste õiguste teemalisi koolitusi ka eraldi. See võimaldab rohkem aega pühendada erinevatele sisulisele küsimustele ning diskussioonidele. Soodustada tuleb neid arutelusid, mis aitavad eristada lapse väärkohtlemise juhtumeid ja õige käitumismeetodi valikut olukorrapõhiselt.

Omaette käsitlemist nõuavad teemad, mis puudutavad tegutsemist olukordades, kui laps on vägivaldne, kiusamise ennetamine ja sellega toimetulek (kui kiusatakse asenduskodus olevat last, kui laps on ise kiusaja jms). Õpetada tuleb võtteid, mis aitavad efektiivselt agressiivse lapse käitumise lõpetada, tegutsedes sealjuures seadusega ettenähtud piirides (nt Verge metoodika).

Kuigi paljudes asenduskodudes pakutakse tavalist asenduskoduteenust, kus lapsi kasvatavad vahetustega töötavad kasvatusalad töötajad ja mitte perevanemad, tuleb pakkuda töötajatele võimalust osaleda vanemlusprogrammides, kus õpitakse lapsi kasvatama ja mõjutama ilma

¹² Lastekaitseseadus, RT I, 06.12.2014, 1, § 5

kehalise karistuse ja vägivaldlasta (nt Gordoni perekool, vanemlusprogramm „Imelised aastad“). Koolituse laste õiguste ja lastekaitse valdkonnast on soovitatav korraldada vähemalt üks kord aastas. Sel moel on info, teadmised ja oskused järjepidevalt uuendatud, organisatsioonis tekib usaldusväärne, lastesõbralik õhkkond, kus ei leidu kohta väärkohtlejatele.

Asenduskodus viibivate erivajadustega lastega töötamisel peab personal olema selleks välja koolitatud. Eriti puudutab see nõue inimesi, kes tegelevad vaimupuudega või agressiivsete lastega. Näiteks, kui peres on autistist laps, peavad selle pere töötajatel olema teadmised, kuidas lapsega suhelda ja kuidas last mõjutada. See aitab vältida provotseerimist ja lihtsustab kasvataja/perevanema tööd.

Kuna kõik lapsed, nende elulood ning põhjused, kuidas ja miks nad on sattunud asenduskodusse, on erinevad, peavad perevanemad/kasvatajad neid tundma õppima ja suutma ette näha, millal võib last tabada näiteks agressiivsushoog, ja oskama vältida provotseerimist.

Näide. Üks vanem vaimupuudega laps näpistab väikeseid lapsi iga kord, kui jääb nendega üksinda. Perevanemal/kasvatajal tuleb ette mõelda, et juhul, kui ta ise peab toast lahkuma, kuhu on võimalik panna puudega laps istuma nii, et ta ei saaks väikestele lastele haiget teha.

Kui võimalik, siis tuleb õpetada last ise agressiivsushoo saabumist ära tundma ja end kontrollima, vältimaks teiste laste väärkohtlemist ja ehmendamist.

Kasuks tulevad laste õiguste teemalised koolitused ja arutelud koos teiste asenduskodudega. See võimaldab õppimist, kogemuste vahetamist, mis läbi oma teenuseid ja tegevusi parandada ning teisi toetada.

Asenduskodude töötajate tähelepanu tuleb pöörata sellele, et lastel on õigus oma muredest rääkida ja kaebusi esitada juhul, kui nende õigusi on rikutud või neile tundub nii. Kaebuste esitamise võimalus on asendushooldusel lastele tähtis õigus, mis on sätestatud lastekaitseaduse §-s 36.

Lapse väärkohtlemise märkide kohta saab lugeda siit: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivald/lapse-vaarkohtlemise-margid>

3.2. Käitumine vägivaldlastes

Kui laps muutub agressiivseks või vägivaldseks ja ohustab iseennast, teisi lapsi või täiskasvanuid ning temaga vestlemine või teised meetodid ei ole võimalikud või ei mõju, tohib perevanem või kasvatusalatoetaja kasutada füüsilist jõudu tõsise vägivalda ennetamiseks. Füüsilise jõu kasutamisel tuleb olla ettevaatlik. Kasutatav jõud peab olema proportsionaalne ohuga ega tohi kahjustada lapse tervist.

Perevanemad ja kasvatajad, kes töötavad arvatavalt agressiivsete lastega, peavad läbima väljaõppe sellest, kuidas lapsi rahustada, milliseid võtteid ja kuidas saab kasutada.

Peres tuleb kokku leppida, kuidas sellistes olukordades tegutseda, kellele juhtumist teatada, kuhu helistada. Vastavad telefoninumbrid peavad olema loetavad ja paigutatud kõikidele nähtavasse kohta. Ka lapsed peavad olema sellest teadlikud.

Kriitilised olukorrad tuleks läbi mängida, et kõik asjaosalised teaksid täpselt, mida ja kuidas tuleb teha. Näiteks kui agressiivsushoog tekib hetkel, kui täiskasvanu seda ei näe (nt on teises toas või õues) või kui täiskasvanule on vaja abi osutada (nt kutsuda politsei, kiirabi). Rollimängud aitavad võimalikke sündmusi paremini mõista ja oma käitumist vastavalt kujundada.

Näide. Kuidas toimida lapse agressiivsushooga, kui ta on muutunud ohtlikuks teistele lastele? Perevanem või kasvataja peab eeskätt kiiresti oskama olukorda hinnata ja aru saama, kas agressiivsushoog võib olla endale ja teistele ohtlik. Kui see nii on, siis tuleb kellelgi lastest paluda helistada päästeametisse või turvafirmasse ja paluda abi. Samal ajal on täiskasvanul kohustus olukorraga tegeleda ning ta tohib kasutada ka füüsilist jõudu.

Kui olukord on lahendatud, tuleb kindlasti lastega rääkida ning aidata neid, kes olid pealtnägijad või muul moel osalised ning pakkuda neile abi. Vajaduse korral võib jagada täiendavaid selgitusi toimunu asjaoludest ja põhjustest. Mitte kedagi ei tohi süüdistada.

Kui perevanem või kasvataja on sunnitud kasutama kellegi peal füüsilist jõudu agressiivsushoo mõjutamiseks ja mahasurumiseks, peab ta selle kohta koostama protokoll, mis kajastab juhtunu detaile, kellaage, osapooli, põhjuseid, kirjeldust juuresviibinud täiskasvanu käitumisest ja kõiki reaktsioone.

LISA 6. Sekkumise protokoll

3.3. Selged rollid ja info vahetamine

Meeskonnas töötavatele inimestele tuleb selgitada igaühe rolli ning arutleda, kuidas toimib meeskonnatöö. Tuleb vältida olukordi, kui vahetustega töötavate inimeste seas info ei liigu või infot varjatakse. Sel moel kindlasti vägivalda vähendada ei saa. Vastupidi, see hoopis toetab olukordi, millal täiskasvanud loovad emotsionaalseid pingeid oma kasvandikele ja nende vahel ning seejuures võivad tahtmatult tekitada vägivalda või soodustada selle teket. Lapsed peavad saama samasugust hoolitsust kõikidelt, isegi siis, kui vaid üks kasvataja on võitnud laste kiindumuse ja usalduse. Töötajatevahelised konfliktid ei tohi mõjutada lapsi.

3.4. Puudega lapsed

Raske, sügava ja liitpuudega laste puhul on oluline, et asenduskodu töötajad saaksid vajaliku väljaõppe, kuidas nende lastega töötada ja millised on nende erivajadused. Vahetustega töötavad kasvatajad peavad omavahel jagama võimalikult palju infot lapse, tema murede ja käitumise kohta päeva jooksul. See on lastele suuremaks abiks ja hõlbustab arusaamist nende käitumisest, millega

saab neid provotseerida, muuta agressiivsemaks ning kuidas nad oma vajadustest teada annavad. Kõik töötajad peavad teadma, milline on nende hoolealuste tavaline käitumine ja millised käitumise muutused võivad rääkida vägivallast ning millised jäljed lapse kehal annavad tunnistust lapse füüsilisest või seksuaalsest väärkohtlemisest.

3.5. Mõjutamisvahendid

Vägivaldne käitumine lapse suhtes leiab tihti aset põhjusel, et asenduskodu töötajad või teised lastega kokkupuutuvad inimesed ei tea, milliseid mõjutamisvahendeid saab lapse puhul kasutada. Sageli arvatakse, et karjumine, solvamine ja mõnedel juhtudel ka füüsiline karistamine on ainukesed mõjutamisvõimalused, või on teave laste mõjutamisest väga napp. Tulemuseks on otseselt vägivaldsete meetmete kasutamine või lubatakse lastel käituda nii, nagu nad ise heaks arvavad. Seetõttu kannatavad sageli teised lapsed, sest agressiivsemad lapsed võivad muutuda kontrollimatuks. Asenduskodu töötajatel tuleb aidata leida õiged võtted, millega saab ilma vägivaldseks muutumata lapsi mõjutada. See võib toimuda ajurünnaku käigus, kus mõeldakse, millised meetodid lapsi päriselt mõjutavad.

Lapsi tuleb karistada sellisel viisil, millel on ka tegelik toime. Tuleb vältida olukordi, kui lapsel on karistusest täiesti ükskõik, sest meetod oli vale. Näiteks, kui last mõjutatakse taskuraha abil, siis tuleb jälgida, et taskuraha mitteandmine ei muutuks pidevaks – sel viisil see enam ei mõju.

Mõjutamisvahendid saavad olla näiteks:

- arvuti kasutamise keelamine piiritletud ajavahemikus või kasutamisaja vähendamine;
- televiisori vaatamise aja vähendamine;
- taskuraha mitteandmine või summa vähendamine;
- sõbra küllastamise või küllamineku ajutine piiramine;
- muu, mis ei ole alandav ega inimväarikust riivav.

4. Lastele mõeldud tegevused

Lastesõbraliku kultuuri loomiseks organisatsioonis ei piisa kui tegeleda ainult töötajatega. Muutuste tekkimiseks tuleb kaasata erinevad osapooli ja eeskätt lapsi. Seetõttu on oluline välja töötada just lastele suunatud tegevused. Igas asenduskodus tuleb korraldada lastele koolitusi laste õiguste ja kohustuste kohta, ühtlasi rõhutades, et õigused ja kohustused on omavahel tihedalt seotud ja pole võimalik, et ühel inimesel oleksid ainult õigused. Lastele tuleb selgitada, et oma õiguste rakendamine on lubatud vaid piirini, kus see hakkab kahjustama teiste õigusi ja huve.

Näide. Lapsele tuleb selgitada, et tema õigused peatuvad sel hetkel, kui ta rikub teise inimese õigusi. Igaühel on õigus vabalt väljendada oma arvamust, kuid see õigus peatub hetkel, kui see aramus riivab teise inimese õigust väärkusele ja isikliku elu puutumatussele.

Samuti on oluline parandada laste teadlikkust sellest, kuidas nad saavad mittevägivaldseid meetodeid kasutades oma õiguste rikkumise lõpetada, kus nad saavad anda abi ja toetust.

Lastele tuleb selgitada, et oma muredest rääkimine ei pruugi alati olla kaebamine, vaid iseenda kaitsmine. Laps peab ka teadma, kuidas vägivaldses olukorras tegutseda.

Arvestada tuleb sellega, et asendushooldusel lapsed on oma elus kogenud erinevat liiki vägivalda. Tihti on nad nii endavastase kui teistele suunatud vägivaldaga harjunud ja suhtuvad sellesse kui normaalsesse käitumisesse. Seega on oluline muuta nende arusaamu ja õpetada, kuidas saab teisiti. Siinkohal on kasuks rahulik selgitamine, näitamine, tähelepanu pööramine, teadlikkuse suurendamine. Kasulikeks meetoditeks võivad olla rollimängud ja juhtumite arutelud.

Kõik koolitused, vestlused või muu lastega seonduv tegevus peab olema korraldatud huvipakkvalt, lastesõbralikus keeles ja viisil, et nad tunneksid end turvaliselt.

Kõikidele asenduskodude lastele tuleb korraldada koolitusi ning jagada infovoldikud, milles on selgelt ja lapsedõbralikul viisil selgitatud erinevad vägivaldseid olukordi (füüsiline, emotsionaalne, seksuaalne, privaatsuse rikkumine, hooletusse jätmine), et tagada nende arusaamine sellest, mis ei ole normaalne ja kuidas saab abi. Laps peab teadma, kuhu ta saab vägivaldajuhtumi korral pöörduda. Samas peab lapsele olema tagatud reaalne võimalus kaebuste esitamiseks tema jaoks kõige sobivamal viisil ja pöörduda usaldusväärse spetsialisti poole. Selleks spetsialistiks võivad olla asenduskodu juhataja, sotsiaaltöötaja, psühholoog, usaldusisik, lastekaitsetöötaja, õiguskantsler, maavalitsus, Sotsiaalministeerium, lasteabitelefoni, politsei. Mida rohkem võimalusi on lapsele pakutud, seda tõenäolisemalt ta vähemalt ühte neist kasutab.

On vaja koolitada eri vanuserühmade lapsi, alustades kõige väiksematest. Praktika näitab, et asenduskodude lapsed on oma elus näinud ja kogenud mitmesuguseid olukordi, sealhulgas vägivalda ja sageli nad ei reageerigi vägivaldiale. Nad ei tea, et mõni käitumine ei ole sobiv ega tea, et saab abi paluda.

LISA 8. Infovoldik lastele väärkohtlemise kohta teatamiseks

4.1. Lasteombudsman

Lasteombudsmani töö on kaitsta laste õigusi avalikke ülesandeid täitvate isikute ja asutustega suheldes. Ta seisab selle eest, et lapsi puudutavaid otsuseid langetavad isikud lähtuksid laste parimatest huvidest ja arvestaksid nende arvamusega.

Lasteombudsmani poole saab pöörduda abi saamiseks erinevatel juhtudel, sh kui laps soovib rohkem infot oma õigustest ja kohustustest (sh vägivaldast), ja selleks, et esitada kaebust, kui lapsele tundub, et tema õigusi on rikutud. Näiteks, kui laps arvab, et teda ei kaasatud tema kohta

tehtava otsuse korral, kui lapsele tundub, et teda koheldakse ebaväärikalt ja talle ei ole tagatud kaebuste esitamise õigus või kaebustega ei tegeleta.

Rohkem infot: <http://lasteombudsman.ee/>.

4.2. Veebikonstaabel ja internetiallikad, kust saab vägivalda kohta infot ja asjakohaseid nõuandeid

Politsei- ja Piirivalveametis on alates 2011. aastast loodud veebikonstaabli teenus, st internetis töötavad politseinikud. Nad vastavad interneti teel esitatud teadetele ja kirjadele ning koolitavad lapsi ja täiskasvanuid internetiturvalisuse teemadel.

Veebikonstaablitega võtavad inimesed ühendust nii eri portaalide kui ka e-kirjade vahendusel. Mõned küsimused lahenevad juba nõuandmisel, kuid on neidki, mis edastatakse vastava piirkonna jaoskondadele informatsiooniks või menetlemiseks. Vanusepiire pole, eelistatud on kirjavahetus eesti, inglise või vene keeles. Kirjadele vastatakse esimesel võimalusel või hiljemalt kolme tööpäeva jooksul.

Veebikonstaabli poole võib pöörduda, kui:

- soovid politseilt nõu;
- sul on seadusi puudutavaid küsimusi;
- soovid saata politseile vihjet või teadet;
- kahtlustad, et keegi teine esineb internetis sinu nime all;
- oled sattunud kiusamise/ahistamise ohvriks;
- soovid teatada seksuaalsest või muust väärkohtlemisest.

Veebikonstaablite eesmärk on nõu andmine, ise nad süütegusid ei menetle.

Rohkem infot nende kohta ja kontaktandmed võib leida siit: <https://www.politsei.ee/et/nouanded/veebikonstaabel/>.¹³

Veebikonstaablid nõustavad järgmistes portalides: www.lapsemure.ee, www.perekool.ee, <http://lahendus.ee>. Veebikonstaablid nõustavad nii lapsi kui ka täiskasvanuid.

Infot, mida teha erinevates olukordades, sh koolivägivalla puhul, võib leida siit: <https://www.politsei.ee/et/nouanded/noorele/>.

Veel üks võimalus on www.lapsemure.ee. Siia võivad oma küsimustega pöörduda nii lapsed kui täiskasvanud. Koduleheküljel leidub kasulik info, samuti Skype'i ja telefoninumbrid, millele saab helistada ning oma murest rääkida, küsida, mida teha.

Abi ja nõuanded: www.lasteabi.ee.

Internetiturvalisuse kohta saab infot: <http://www.targaltinternetis.ee/>.

¹³ Info veebikonstaabli kohta on võetud <https://www.politsei.ee/et/nouanded/veebikonstaabel/>

4.3. Lasteabitelefoni ja nõustamiskeskond

Lasteabi nõuandetelefoni teenus käivitati Eestis 01.01.2009 üleriigilise tasuta ööpäevaringse lühinumbriga 116 111 kaudu. Teenuse eesmärk on võimaldada kõigil isikutel operatiivselt teatada abivajavast lapsest, tagada saadud info edastamine vastavatele spetsialistidele ning pakkuda lastele ja lastega seotud isikutele esmast sotsiaalset nõustamist ja vajaduse korral kriisinõustamist. Teenuse osutamise seaduslik alus on lastekaitseaduse § 27 lõige 2, mille kohaselt on iga kodaniku kohustus viivitamatult teatada abiandvatele organitele abivajavast ja hädasolevast lapsest, kui ta mõnest sellisest olukorrast teada saab.¹⁴

Lasteabitelefoni 116 111 töötab ööpäev läbi (24 h), samuti saab ühendust võtta Skype'i kaudu: Lasteabi_116111.

III TEAVITAMINE / KAEBUSTE ESITAMINE JA KAEBUSTEGA TEGELEMINE

Kuigi juhendi alguses on rõhutatud ennetamise tähtsust ning püütud luua efektiivset ennetussüsteemi, tuleb arvestada olukordadega, kus vägivaldne käitumine on toimunud asenduskodus või sellest väljaspool.

Oluline on anda lapse eestkostjale teada selle kohta, et laps on saanud vägivalda ohvriks. Kui on tehtud avaldus politseisse, tuleb seda teha samal ajal.

Lastekaitseadus rõhutab, et lapsele peab olema tagatud oma arvamuse või kaebuse esitamise võimalus.

Lastekaitseaduse §-s 36 on sätestatud:

(1) Lasteasutuses viibival lapsel on õigus kellestki sõltumata võtta ühendust last kasvatava isiku, rahvastikuregistrisse kantud lapse elukoha järgse kohaliku omavalitsuse üksuse lastekaitsetöötaja ja õiguskantsleriga ning esitada neile lasteasutuse tegevuse kohta arvamusi ja kaebusi.

(2) Lasteasutus peab looma tingimused, mis aitavad tagada lapse käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud õigust.

(3) Lasteasutus peab tagama lapsele iseseisva ja sõltumatu võimaluse esitada lasteasutuse tegevuse kohta arvamusi ja kaebusi. Lasteasutus peab lapse arvamused ja kaebused registreerima ning andma lapsele nende kohta viivitamata asjakohast tagasisidet. Vajaduse korral tuleb ette näha muudatused lasteasutuse igapäevaelu korralduses või muus lapsele olulises eluvaldkonnas.

(4) Lasteasutus ei avalda lasteasutuse kohta arvamuse või kaebuse esitanud lapse isikut ega arvamuse või kaebuse esitamise fakti, välja arvatud süüteomenetluses.

Samuti võivad tekkida olukorrad, millal laps või täiskasvanu, sealhulgas võõras inimene, on olukorra ise tekitanud (nt laps provotseerib ise teist last füüsilist vägivalda kasutama; kasvataja provotseerib sihilikult autistist last), asjast on valesti aru saadud (nt laps on rääkinud oma

¹⁴ Info lasteabiteenuse kohta on võetud <http://lasteabi.ee/lasteabi/lasteabi/>

bioloogilises peres toimunust, aga inimene sai aru, et jutt käib sellest, mis toimub temaga asenduskodu peres) ja valetanud (nt kättemaksuks).

Väärkohtlemise kohta saabunud infole tuleb adekvaatselt reageerida ja asjaolud välja selgitada, isegi kui väärkohtlemises süüdistatakse austatud inimest, asenduskodu juhti, sotsiaaltöötajat või kedagi teist, kelle vastu on suur usaldus.

Info võib saabuda erineval moel ja jõuda erinevate inimesteni. Sellise infoga tegelemiseks tuleb leppida kokku kaebustega tegelemise kord ning luua vastutav meeskond (lastekaitse meeskond). Suure asenduskodu puhul, kus on mitu erinevatesse kohtadesse paigutatud mitmepereelist üksust, peab selline meeskond olema moodustatud igas üksuses.

Selle meeskonna pädevuses on saabunud kaebustega tegelemine, eeskätt juhtunu ja konflikti osapoolte väljaselgitamine.

Iga juhtumi väljaselgitamisel tuleb käituda lapsekeskselt. Juhtumi uurimise eesmärk peab olema lapse aitamine, aga mitte vabanduste otsimine töötajale, kelle vastu on süüdistus esitatud.

Lastekaitse meeskonda võivad kuuluda:

- asenduskodu või üksuse juht (selle meeskonna juht),
- sotsiaaltöötaja ja/või psühholoog,
- personaaltöötaja (kui selline on kohapeal olemas) või kvaliteedijuht,
- usaldusema (kasvataja) töötajate poolt,
- lapse usaldusisik.

Meeskonnaliikmetest nimetatakse üks inimene, kes kaebuse esitamisel annab esmase hinnangu ja selgitab välja, kas midagi reaalselt juhtus.

Väärkohtlemise puhul tuleb tagada konfidentsiaalsus. Juhtumist ei tohi teistele töötajatele ega lastele rääkida ja tegutseda tuleb kiiresti. Esmase info väljaselgitamiseks ei tohi kuluda rohkem kui 24 tundi (üks ööpäev). Kui selgub, et leidis aset lapsele suunatud füüsiline või seksuaalne vägivald, tuleb teatada viivitamatult politseisse (meeskond lepib omavahel kokku kes kellele ja millal teatab). Kui lapse kehale on jäänud verevalumid või teised jäljed, tuleb need perearsti juures kiiremas korras kindlaks teha.

Kui juhtum on üle antud politseile, siis asenduskodu lastekaitsemeeskond sellega enam ei tegele, vajaduse korral aitab uurimisele kaasa, kui politsei on seda palunud, näiteks soovib keda võib küsitleda.

Kui juhtum on ebaselge, puuduvad tõendid, tegemist on emotsionaalse või vaimse vägivalla või hooletusse jätmisega, siis tegeleb juhtumiga lastekaitsemeeskond senikaua, kuni on leitud tõendid või juhtum laheneb.

Juhtumi uurimisel tuleb hinnata ka lapse riske – väike, keskmine, suur – ja käituda vastavalt. Oluline on lapse riskid maandada.

Näide. Kui tegemist on kehalise karistusega peres, võib risk olla suur. Sel juhul tuleb soovitada töötaja kõrvaldamist töölt niikauaks, kuni tema süüitus on tõestatud.

Konkreetses otsuses töötaja kohta teeb ikkagi asenduskodu või üksuse juht vastavalt pädevusele. Kui midagi pole tuvastatud või puuduvad tõendid, näiteks tegemist on mõne varasema juhtumiga, emotsionaalse vägivallaga, hooletusse jätmisega, siis tuleb tegutseda edasi. Vastutav meeskonnaliige raporteerib meeskonnale esmase menetluse tulemustest ja nad lepivad kokku, kuidas jätkata. Tegevusplaan koostatakse 48 tunni jooksul ja hakatakse seda ellu viima. Vägivallakaebustega tegelemine peab toimuma eelisjärjekorras.

Tegevused võivad olla: laste ja teiste töötajate intervjuerimine, psühholoogi testimine, uurimine koolis või lasteaias jms. Seda tehakse vaid juhul, kui puuduvad tõendid, juhtumiga tegelemine ei ole politsei pädevuses, nad on keeldunud menetluse algatamisest või on tegemist laste omavahelise vägivallaga.

Nii kaebus kui kõik menetlustoimingud fikseeritakse spetsiaalselt väljatöötatud vormis (arvutis või paberil), koostatakse intervjuude kokkuvõtted ja lisatakse muu oluline info, fotod jne. Seda tuleb teha isegi siis, kui juhtum on üle antud politseile.

Kui politsei alustab menetlust, teeb asenduskodu politseiga koostööd.

Juhtumil tuleb olla ettevaatlik, et mitte segada politsei tööd ega hirmutada väärkohtlejat.

Väärkoheldud lapsele on vaja osutada abi. See võib olla psühholoogiline nõustamine, teraapia ja muu tugiteenus vastavalt vajadusele ja hinnangule. Tõsine juhtum tuleb fikseerida ka lapse juhtumiplaanis (tegevuskavas), et laps saaks rehabilitatsiooni ja muud igakülgselt abi.

Kaebuste esitamine ja nendega tegelemine

Selleks, et lapsed saaksid oma probleemidest rääkida ning kogemusi jagada, tuleb asenduskodus luua kaebuste esitamise süsteem. Süsteem peab olema turvaline. Tagada tuleb kaebuse ja lapse privaatsus, kaebusele adekvaatne reageerimine ja et last ei karistata selle eest, et ta on julgenud oma muresid jagada.

Kindlasti tuleb asenduskodus soodustada sellist keskkonda, kus lapsed saavad vabalt rääkida oma muredest perevanema, kasvatajate või usaldusisikuga. Arvestada tuleb seda, et kõik lapsed ei julge rääkida ja kõik inimesed ei oska kriitikat taluda.

Kaebuste süsteem on mõeldud eeskätt lastele. Süsteemi väljatöötamisel tuleb seega nendega arutada, millised küsimused ja mured võivad tekkida, kuidas oleks kõige turvalisem ja lihtsam oma muredest teavitada.

Tuleb meeles pidada, et süsteem hakkab tööle vaid juhul, kui see on piisavalt turvaline, vastab laste muredele ja vajadustele, on loodud koos nendega ning süsteemi kohta on piisavalt infot. Kaebuse esitanud lapsele tuleb anda tagasisidet selle kohta, mis on tehtud, et tema muret lahendada, ning kas üldse on toimunud tema huvide, õiguste rikkumine või mitte. Lapsele tuleb pakkuda erinevad variante ja kanaleid, kuidas oma probleemidest teatada. Tuleb silmas pidada, et mõni laps ei oska arvutit kasutada või tal ei ole ligipääsu internetile, võib-olla pole tal telefoni vms. Niisiis tuleb lapsele pakkuda väga mitmekesiseid võimalusi ja veenduda, et ta saab vähemalt ühte nendest ka tegelikult kasutada.

Näide. Laps on koduõppel ja oskab arvutit kasutada, kuid internetiühendus on vaid perevanema/kasvataja arvutis. Interneti kasutamiseks peab ta loa saama kasvatajalt ja teatama, mida ta teha kavatsseb. Kas sellele lapsele on tagatud tõeline võimalus kaebuse esitamiseks?

Näide. Asenduskodus on olemas spetsiaalne kirjakast, kuhu saab panna/esitada kaebusi. Kirjakasti tühjendatakse üks kord kuus ja lapsed teavad seda. Kas lapsel tekib soov esitada oma kaebus, kui ta ei näe juhtkonna poolt huvi asjaga tegelemiseks?

Kui laps esitas kaebuse, isegi kui see oli valesüüdistus, ei pea tal tekkima seetõttu ebameeldivusi ja ta ei tohi ohvriks jääda. Temaga tuleb käituda samamoodi nagu alati. Kindlasti tuleb mõelda selle töötaja või töötajate peale, kelle vastu oli esitatud kaebus või kes pidid tunnistama väärkohtlemise juhtumite puhul. Nad võivad vajada süsteemset tööõnustamist või psühholoogi konsultatsiooni.

LISA 7. Esmase teavitamise ja riskide hindamise vormid

LISA 8. Infovoldik lastele väärkohtlemise kohta teatamiseks

LISA 9. Reageerimise reeglid

Kriisiolukordades käitumine

Asenduskodu juht ja üksuste juhid vastutavad suure hulga inimeste eest ja ees – lapsed, noored, lapsevanemad, töötajad, meedia, avalikkus, kohalik omavalitsus ja riik. Vastutuse edukaks kandmiseks ja kriisiolukorras adekvaatseks käitumiseks on kasulik eelnevalt läbi mõelda ja tuvastada võimalikud kriisiolukorrad. Äärmiselt oluline on jagada mõtteid ja analüüsitulemusi kolleegidega – kutsuge kokku vastutavad inimesed, pidage nendega nõu ning leppige kokku tegevusjuhistes kriisiolukorra puhul. Mõistlik on arutelu kõikidega töötajatega, eriti perevanemate ja kasvatajatega, et nad mõistaksid paremini erinevaid olukordi ja põhjendusi vastava reageerimisviisi valikul. Töötajad kogevad iga päev äärmiselt kirevat sündmustikku ja seega oskavad nad hästi toime tulla. Erinevate kriiside puhul võib aga käitumiskord erineda. Töötajate kaasamist on vaja varasema arutelu käigus kokkulepitud käitumistehnikate efektiivsemaks

kasutamiseks kriisiolukorras. Kõikidele töötajatele, ka uutele, tuleb kriisiolukordade käitumiskorda tutvustada kohe, kui nad tööle asuvad.

Võimalikud kriisiolukorrad asenduskodus:

- lapse, noore või töötaja surm (õnnetus, haigus, suitsiid, mõrv),
- õnnetus lapse või noorega (nt ekskursioonil, matkal, lastekülas, noortekodus),
- suitsiidikatse,
- tulekahju, plahvatus, varingud, vandalism,
- ähvardamine, vägivald, terror (süütamine, tulistamine),
- liiklusõnnetus (nt lasteküla bussiga, autoga, rattaga),
- lapse kadumine,
- pedofiiliajuhtum,
- pommiähvardus,
- haiguspuhang, toidumürgitus või mõni muu paljusid puudutav terviseoht,
- mahukas infoleke (nt laste või noorte andmed) jne.

Lastele tuleb tutvustada ka reegleid, kuidas erinevates olukordades käituda, näiteks kellele teatada tulekahju puhkemisest või kui tegu on ähvardamisega. Selgitustööd tuleb teha lastesõbralikult ja lastele arusaadavas keeles.

IV REAGEERIMINE – JUHTUMIST ÕPPIMINE JA SISEHINDAMINE

Sündmustele reageerimise kirjeldused on enamasti esitatud eelmises punktis kaebuste süsteemi loomise juures. Siinkohal tuleb aga rõhutada aspekte, mis aitavad vägivalda ennetamise süsteemi asenduskodus tõhusamaks muuta ja on suunatud vägivalda vähendamiseks.

Iga juhtum, isegi vägivaldajuhtum on õpetlik. Võib-olla on see koguni kasulik arenguruumi ja kitsaskohtade märkamiseks. Kui asenduskodus on registreeritud väärkohtlemine, tuleb juhtumi lahendamise kohta planeerida ja teha järelkontrolli: kas tehti piisavalt tööd sarnaste juhtumite ennetamiseks. Järelkontrolli saab teha lastekaitsemeeskond.

Järelkontrolli võib korraldada selliselt, et ühe kuu pärast analüüsitakse olukorra tekkimise põhjuseid. Kui tegemist on laste omavahelise vägivaldaga, siis tehakse kindlaks, kas töötajatel on piisavalt teadmisi, kuidas olukordi ennetada ning kas nad suudavad märgata laste omavahelisi pingemomente ja vältida provotseerimist. Samuti tuleb kindlaks teha kas lapsed saavad piisavalt koolitusi ja teadmisi ning kas neile jagatav info on piisav.

Täiskasvanud väärkohtleja puhul tuleb jälgida, kas asenduskodu panustab piisavalt ennetamisse, kas töötajate toetus- ja värbamisprotsess on korraldatud õigesti. Samuti tuleb uurida, kas vägivalda ohver saab vajalikku toetust suunatud vägivaldast paranemiseks – kas talle on määratud teraapia,

kas temaga tegeleb psühholoog või milliseid teenuseid talle pakutakse.

Kui vägivalldajuhtumi tõttu oli vaja leida uus töötaja, siis pärast tema värbamist on hea anda talle ülevaade, miks eelmine perevanem või kasvatusalatoötaja ära läks. See aitab uuel töötajal lastest paremini aru saada, võimaldab neid paremini toetada, vältida lastepoolset manipuleerimist ning sisseelamisel konfliktide tekkimist.

Kuue kuu möödudes tuleb veelkord vaadelda, kuidas tunnevad ennast juhtumiga seotud lapsed ja täiskasvanud, kas on midagi muutunud, mida tehti või on plaanis teha nende toetamiseks, kas sellest piisab, kas nad on saanud oma oskuste parandamiseks lisaväljaõpet jne.

Viimase järelkontrolli sama juhtumi kohta võib teha ühe aasta möödudes, aga see sõltub juba konkreetsest vajadusest.

Sisehindamine

01.01.2016 jõustus koos uue lastekaitseadusega nõue sisehindamise kohta.

Lastekaitseaduse § 37 sätestab järgmist:

- (1) Lasteasutuse sisehindamine on tegevus, mille käigus hinnatakse lasteasutuse töökorraldust ja töökeskkonda ning tegevuste tulemuslikkust lapse õiguste ja heaolu tagamisel. Sisehindamise käigus selgitatakse välja lasteasutuse eesmärkide täitmist toetavad ja takistavad asjaolud ning analüüsitakse lasteasutuse tegevuse vastavust õigusaktidele.
- (2) Lasteasutus peab viivitamata kõrvaldama sisehindamisel selgunud asjaolud, mis takistavad lapse õiguste ja heaolu tagamist.
- (3) Lasteasutuse sisehindamist korraldab lasteasutuse juht.

Sisehindamisel on oluline kaasata lapsed ning teha seda efektiivselt intervjuude, arutelude jne abil.

Selle kohta, kuidas sisehindamist teha, on Sotsiaalministeerium tellimusel valminud sisehindamisjuhised asenduskoduteenuse osutajale.

LISA 1. Lapse kaasamise hea tava

NB! Lapse kaasamine on samas ka lapse jõustamine, soodustab isiku arendamist, aitab lapsi paremini kaitsta, toetab vastutustundlikkust.

Selleks, et lapse kaasamine oleks efektiivne, tuleb arvestada järgmisega:

1. Varu aega. Lapsega vestlemiseks kulub kindlasti rohkem aega kui täiskasvanuga. Lapsel ei ole harjumust oma arvamust väljendada. Eriti puudutab see vanemliku hoolitsuseta lapsi, kellega varem tihti keegi üldse ei arvestanud ega tema arvamust küsinud.
2. Seleta lapsele temale arusaadavas keeles, milleks on tema arvamust vaja ja mis toimuma hakkab.
3. Jälgi lapse tempot.
4. Keskkond peab olema rahulik, ei tohiks olla segavad faktoreid.
5. Räägi rahulikult, selgelt, lapsele arusaadavas keeles.
6. Ära anna lubadusi, mida sa ei saa täita.
7. Ole siiras ja lugupidav.
8. Kindlasti anna tagasisidet peale seda, kui oled oma otsuse teinud. Eriti oluline on seda teha juhul, kui lapse arvamust ei olnud võimalik arvesse võtta, samuti seletada miks nii toimus.
9. Kui sama pere lapsed on väga erineva vanusega või ei saa omavahel väga hästi läbi, ära kaasa neid ühisesse arutellusse, vaid korralda mitu arutelu. Oluline on, et lapsed saaksid oma arvamuse välja öelda.
10. Kohtle kõiki lapsi võrdselt nii arutelu ajal kui ka enne ja pärast arutelu.
11. Kaasa lapsi nii varakult kui võimalik, ka väikesed saavad sulle väga häid nõuandeid anda.

LISA 2. Käitumiskoodeks¹⁵

1 Lugupidava ja usaldusväärse käitumise tagamine

- 1.1 Olen teadlik, et (AK nimetus).... töötaja/koostööpartnerina olen oma töös ja elus pidevalt ... (AK nimetus) esindaja. Annan endale aru, et minu suhtumisel ja käitumisel on märkimisväärne mõju ... (AK)... programmides osalevatele lastele ja kaastöötajatele ning meie organisatsiooni mainele. Seetõttu olen tähelepanelik oma käitumise suhtes nii (AK nimetus) kui väljaspool. Täpsemalt öeldes: pean kinni oma kodu- ja töökohas kehtivatest seadustest ja toimin vastavalt organisatsiooni ülal väljatoodud põhiväärtustele.
- 1.2 Suhtlemisel kõigi laste, noorukite, kaastöötajate ja ... (AK nimetus) seotud isikutega käitun alati vägivaltatult ja provotseerimata nii tegudes, kõnes kui žestides. Austan kõigi põhiõigusi, sõltumata soost, vanusest ja/või puudest, HIVst või mõnest muust tervislikust seisundist, keelest, rahvusest, rassist, nahavärvist, seksuaalorientatsioonist, usukuuluvusest, seisusest ja muudest isiksuse- või isikuomadustest. Käitun õiglaselt, ausalt ja taktitundeliselt ja suhtun kõigisse lastesse, noorukitesse, kaastöötajatesse ja koostööpartneritesse tundlikult, tolerantset, väarikalt ja lugupidavalt. Austan riigi seadusi ja kohalikku kultuuri, traditsioone, kombeid ja tavaid, mis on kooskõlas ÜRO konventsioonidega. Seega ei osale ma üheski vormis esinevas diskrimineerimises, ahistamises või kuritarvitamises (olgu see vaimne, seksuaalne või verbaalne), hirmutamises või ekspluateerimises ega ühelgi muul viisil teiste õiguste rikkumises.
- 1.3 Juhtivtöötajana mõistan, et mul on lisakohustus olla käesoleva koodeksi head käitumistava kehastavaks eeskujuks, et luua soovitatavat käitumist soodustav keskkond. Ma kindlustan selle, et kaastöötajad ja ... (AK nimetus) seotud partnerid on koodeksist teadlikud ning neid toetatakse selle elluviimisel, ning reageerin koodeksi rikkumistele ja tegelen sellest üleastumistega asjakohaselt.

2 Lastega seotud ametialane käitumine

Laste heaolu ja arengu edendamine

- 2.1 Tunnen muret laste olukorra pärast üldiselt ja töötan nende heaolu edendamise nimel ning panustan iga lapse individuaalse potentsiaali maksimaalsesse väljaarendamisse.
- 2.2 Annan oma panuse lastele armastava ja hooliva atmosfääri loomisel. Tagan lastele lugupidamise, õigluse ja mõistmise ning jagan neile moraalsete nõuannete, enesedistsipliini ja asjakohase õpetuse hüvesid.
- 2.3 Olen teadlik sellest, et olen lastele ja noorukitele eeskujuks, ja pühendun seetõttu lugupidava ja vastutustundliku käitumise näitamisele. Ma tunnustan võrdseid võimalusi ja kohtlen kõiki lapsi võrdselt, soodustades seejuures ka soolise võrdõiguslikkuse praktiseerimist.

¹⁵ Aluseks on SOS Lasteküla Eesti Ühingu kasutuses olev käitumiskoodeks

Lastekaitse – laste turvalisuse tagamine

- 2.4 Ma hoian alal (AK nimetus) usaldust ja kindlust enda suhtes, kaitsmaks lapsi ja teenimaks nende parimaid huve.
- 2.5 Ma käitun viisil, mis kaitseb lapsi ja noorukeid iga liiki diskrimineerimise, kuritarvitamise, väärkohtlemise ja hooletusse jätmise eest.
- 2.6 Ma ei algata ega ole osaline romantilistes ega seksuaalsetes suhetes lastega. Olen teadlik, et sellisel suhtel on õiguslikud tagajärjed. Vale arvamus lapse vanusest ei ole vabandav asjaolu.
- 2.7 Ma ei palka lapsi „koduabilisteks“ (majapidamistöode tegijateks¹⁶) ega ühelegi muule tööle, mis võib tõenäoliselt olla ohtlik või takistada lapsel hariduse omandamist või ohustada lapse tervist, füüsilist, vaimset, sotsiaalset, hingelist või moraalselt arengut.
- 2.8 Ma veendun selles, et minu töö lastega on teistele nähtav ega veeda üldiselt liigselt aega lastega üksi ning teistest eemal olles. Veedan pikemat aega üksi koos lastega ainult juhul, kui see vastab minu rolli olemusele (näiteks perevanem/kasvatusalatootaja). Ma ei kutsu (AK) lapsi oma koju (ööbima või pikemaks ajavahemikuks), eriti juhul, kui juures ei viibi ühtegi teist vastutusvõimelist täiskasvanut.
- 2.9 Ma teavitan igast reaalsest või potentsiaalsest laste kuritarvitamise, väärkohtlemise või mis tahes muu (lastekaitsepoliitika) rikkumisega seotud murest vastavalt meie teavitamise ja reageerimise süsteemile. Tegutsen nii uskudes, et organisatsioon mind selles kaitseb ja toetab.
- 2.10 Ma hoian AK laste ja noorukite andmete konfidentsiaalsust¹⁷ (nt informatsioon laste perekondlikust taustast, tervislikust seisundist jne). See konfidentsiaalsusprintsip kehtib ka teenuste endiste osaliste ja nende õdede-vendade ning oma töösuhte lõpetanud töötajate kohta.

3 Ametialane käitumine töö muudes aspektides

Võimu ja positsiooni vastutustundlik kasutamine

- 3.1 Ma olen teadlik, et lapsed, noorukid ja täiskasvanud näevad mind mõjuvõimuga isikuna. Ma ei tohi kasutada seda positsiooni enda, oma perekonna ega sõprade omakasu huvides.
- 3.2 Kohalikes poliitilistes, usulistest või kogukondlikes tegevustes osaledes kohustun ma tagama, et ei kompromiteeri (AK nimetus) missiooni ega eesmärke ning et muu tegevus ei riku ... (AK nimetus) mainet.
- 3.3 Ma ei ole tööl joovastavate ainete, sealhulgas alkoholi või mis tahes muu aine, mis märkimisväärselt kahjustab mu võimet oma tööd teha, mõju all.

¹⁶ Lapse majapidamistöode („koduabilise“) mõiste ei hõlma aeg-ajalt lapsehoidmist, aiandust, abistamist koolivahe-aegadel või koolivälisel ajal.

¹⁷ Konfidentsiaalsuse all mõeldakse „tagamist, et informatsioon on kättesaadav vaid neile, kes on volitatud sellele ligi pääsema“.

- 3.4 Ma loon head ja konstruktiivsed töösuhted kõigi kaastöötajatega. Ma ei lase mis tahes isiklikul suhtel kaastöötajatega mõjutada negatiivselt oma tööd, teisi kaastöötajaid ega üldist töökeskkonda. Juhul kui olen intiimses isiklikus suhtes oma otsese juhtivtöötaja või mulle alluva kaastöötajaga, annan ma sellest suhtest teada.

Ressursside vastutustundlik kasutamine

- 3.5 Ma haldan (AK nimetus)... poolt minu hoolde usaldatud ressursse läbipaistval ja mõistlikul viisil ning vastavalt määratud regulatsioonidele, mis tagavad meie materiaalsete ja inimressursside optimaalse kasutamise.
- 3.6 Kõige tähtsam ressurss on kaastöötajad – ma ei käitu viisil, mis tekitab tarbetut riski minu enda või minuga koos töötavate inimeste tervisele, ohutusele ja turvalisusele.
- 3.7 Ma kasutan kõiki arvuteid ja muid infotehnoloogilisi vahendeid vastutustundlikult ning hoidun ebasobivatest kasutusviisidest, sealjuures eriti ebasobiva või kõlvatu materjali, muuhulgas lapsi kuritarvitavate piltide, pornograafia või lapspornograafiaga seonduva loomisest, vaatamisest, allalaadimisest või levitamisest.
- 3.8 Ma täidan oma töökohustusi keskkonna suhtes vastutustundlikul moel, et näidata sellega lastele ja noorukitele head eeskuju ning jätta järeltulevatele põlvkondadele puutumata ja tervislik keskkond.

4 Käitumiskoodeksi rikkumise tagajärjed

- 4.1 Iga mu tegu loeb! Ma mõistan, et selle käitumiskoodeksi mis tahes rikkumisel võib olla tõsiseid tagajärgi laste ja noorukite eludele ning organisatsioonile. Seetõttu reageerivad ... (AK nimetus)... käitumiskoodeksi rikkumiste puhul positsioonist, staatusest ja isiklikest suhetest hoolimata asjakohaselt – vastavalt üleriigilistele ja kohalikele seadustele ja/või ... (AK nimetus)...siseselt sätestatud tingimustele. Tagajärjeks võib olla distsiplinaarkaristus kuni ametist vabastamiseni (k.a) ja võimalik ametiisikute, näiteks politsei või muude asjakohaste asutuste teavitamine.
- 4.2 Mõistan, et kui saan teada käitumiskoodeksi mis tahes rikkumistest, on minu kohus teavitada sellest oma juhatajat või muud isikut, kelle ametikohustuste hulka kuulub selliste teavitustega tegelemine.
- 4.3 Ma mõistan, et käitumiskoodeksi reaalsest või potentsiaalsest rikkumisest teavitamisel teen ma seda heas usus ja ... (AK nimetus) tagab, et ma ei koge oma teavitamiskohuse täitmisest tulenevalt negatiivseid tagasilööke ega kahjulikke mõjusid, isegi juhul, kui süüdistus hiljem alusetuks osutub. Seejuures mõistan ka, et teadlikult väära või pahatahtliku süüdistuse esitajana võib mind siiski oodata distsiplinaarkaristus. Lisaks olen teadlik, et mulle võib määrata distsiplinaarkaristuse ka siis, kui ilmneb, et olin väärast käitumisest teadlik, kuid ei teavitanud sellest.
- 4.4 Ma mõistan, et käitumiskoodeks ei kata kõiki hea käitumise aspekte. Juhul kui mul on mure, et mingi võimalik vääriti käitumine või komme võib organisatsiooni mainet kahjustada, kohustun ma esimesel võimalusel selle probleemi kas suuliselt või kirjalikult oma juhatajale esitama.

4.5 Juhul kui mure on seotud juhataja endaga, tuleks raportid suunata tema ülemustele ja astme võrra kõrgema taseme personaliosakonnale.

5 Allkiri ja kohustus

5.1 Ma olen hoolikalt lugenud ja saan täielikult aru ... (AK nimetus).... käitumiskoodeksist. Olen teadlik, et ... (AK nimetus).... ootab minult alati selles käitumiskoodeksis kirjeldatud käitumisstandardite järgimist. Väärtustan täielikult selle konteksti ja sisu. Seda käitumiskoodeksit allkirjastades kohustun koos kogu ... (AK nimetus).... organisatsiooniga püüdlema ja säilitama nõutavat käitumist kui eeltingimust minu (AK nimetus)... teenimisele.

5.2 Olen enda kätte saanud ja käesolevaga allkirjastan selle dokumendi ühe eksemplari; dokumendi allkirjastatud eksemplar hoiustatakse minu personalitoimikus.

Nimi:

Kuupäev:

Allkiri:

Asukoht:

LISA 3. Värbamine. Praktilised ülesanded

Kolm ülesannet teise vooru läbiviimiseks

Nende kolme ülesande eesmärk on saada informatsiooni perevanema kandidaadi sotsiaalsetest ja psühholoogilistest oskustest ning sellest, kui palju omab kandidaat teadmisi lapse arengust ja vajadustest, samuti saada informatsiooni selle kohta, kuidas oskab kandidaat planeerida päeva, arvestades lapse erivajadusi, kuidas lahendada erinevaid kasvatuses ette tulevaid situatsioone, kuidas on tema meelestatus laste vajaduste ja omaduste suhtes.

Ülesannete soorituseks on vaja kindlasti läbida esimene voor. Teise vooru ülesanded on oma sisult rohkem töösse süvitsi minevad ja analüütilisemat laadi ning sellised, mis eeldavad ka kandidaadilt teatavat valmisolekut ja mida esimeses voorus kindlasti teha ei ole õige.

1. ülesanne

Sa oled suure pere ema. Sul on viis last ja maja, milles on kuus tuba: üks elutuba ja viis magamistuba.. Samuti on olemas köök, koridor, vannituba ja WCd. Sina elad samuti majas. Tutvu laste iseloomustustega ja paiguta terve perekond majja elama. Aega iseseisvaks ettevalmistuseks on 15 minutit. Järgneb ühine arutelu.

Kasutatav materjal: majaplaan, mööbel, telekas, arvuti, „lapsed“, pliiatsid, paberid jmt.

Selgituseks: õigeid ja valesid vastuseid ei ole, vaadelda kas perevanema kandidaat on valmis kaasa mängima, kas suudab minna lapse tasemele, kasutada mänguasju. Kuidas paigutab elama enda kui perevanema, kuidas kujutab ette situatsioonide lahendusi lastega, arvestades nende tausta (kas kohkub või aktsepteerib, püüab leida lahendusi). Arutleda, mis põhjustel paigutas lapsed teatud tubadesse ja mis kaalutlustel pani nad kokku või lahku elama jne.

Laste iseloomustused:

4-aastane tüdruk, rahvuselt eestlane. Nimi on Kristina. Väikest kasvu ja valdavalt rõõmus tüdruk. Meeldib laulda ja väga meeldib tantsida. Võõraid inimesi ei karda ja omaealistega seltsib kiiresti. Täiskasvanutega on kontakt hea. Erivajadustest on täheldatav vasaku kõrva kuulmislangus ja õine allapissimine. Kõne on kohati raskesti arusaadav. Kristinal on esinenud öiseid ohjeldamatuid nutmisi ja unes kõndimist. Kardab pimedust ja vahel ka üksiolemist. Enese eest hoolitsemisega on kohati raskusi, näiteks WC-s käimise õppis ära alles paar kuud tagasi. Käib iga päev lasteaias ja ühe korra nädalas tantsutrennis. Lasteaed ja trenn meeldivad talle väga. Poolvennaga (Martin) on lähedane suhe ja üksteisest hoolitakse väga. Enne lastekülla jõudmist elas väikses külas koos vanemate ja poolvennaga. Bioloogilisest perest eraldamise peamine põhjus vanemate alkoholism, lapsed olid jäetud hooletusse.

10-aastane poiss, rahvuselt eestlane. Nimi on Elmet. Poiss on aktiivne ja sportlik, käib jalgpalli trennis ja on oma vanuse kohta juba palju saavutanud. Alustas trenni 5-aastasena ja on suurte sportlike eeldustega. Kogu ta elu on seotud jalgpalliga. Ta kogub kuulsuste pilte, meeneid, teab

peast kõikide Euroopa klubide staarmängijaid. Sõbrad on peamiselt trennikaaslased. Trennis tahab käia iga päev ja suve veedab laagrites. Koolis on õppimisega suuri raskusi, igas aines on mahajäämusi, kuna õppimise vastu on huvi väga leige. Esinenud kahel korral tõsine peapõrutus ja ühel korral käeluu murd. Mõlemad poisi bioloogilised vanemad viibivad vanglas ja kannavad pikaajalist karistust. Õdesid ja vendi ei ole, vanavanematega suhtleb periooditi, kuid esineb generatsioonidevahelisi suuri eriarvamusi.

12-aastane poiss, rahvuselt eestlane. Nimi on Erik. Vaikne ja tagasihoidlik poiss. Omaealisi sõpru on vähe, aga mõned on. Peamiselt on sõbrad koolivennad. Koolis käib „vahelduva eduga“. Esineb popipäevi. Teatud õppeained (matemaatika, geograafia) valmistavad raskusi ja vajab täiskasvanu abi, et koduseid ülesandeid ära teha. Meelsasti kasutab arvutit, on esinenud ka teatud laadi arvutisõltuvust, unustab end mängima. Ajatajuga on probleeme, jääb pidevalt hiljaks. On allergiline tolmu ja heina suhtes. Oma isiklikud asjad hoiab korras, riiete eest hoolitseb korralikult, enda eest samuti. Kohati pesemisfriik, alati kõige kauem vannitoas. Meeldib sõita tõukeratta ja rulaga.

7-aastane poiss, rahvuselt venelane. Nimi on Ivan. Emakeel on vene keel, aga suhtleb suurepäraselt ka eesti keeles. On käinud venekeelses lasteaias, nüüd käib esimest aastat eestikeelses koolis ja esimeses klassis. Koolis läheb hästi. Õppimine on väga hea, on kooli hästi sisse elanud, käitumine eeskujulik ja õpetajad väga kiidavad teda. Tunneb suurt huvi sõdade ja relvade vastu, tahab saada sõjaväelaseks või politseinikuks. Meeldib vaadata telekast sõjafilme ja mängida arvutil sõjamänge. Mängukaaslaste suhtes on olnud aeg-ajalt vägivaldne, ei suuda eristada mängu ja reaalsust. Tajutav teatud suur õiglustunne ja vajadus kaitsta nõrgemaid. Enese eest hoolitsemisel on korrektne, soovib endale ise poest riideid valida, on väga teadlik, mida sobib kanda ja mida mitte. On väga seltsiv ja kohati ka üliemotsionaalne. Vabal ajal tegeleb skautlusega, käib laupäeviti skautide kogunemistel ja matkadel. Bioloogilised vanemad surnud narkootikumi üledoosi tõttu.

15-aastane tüdruk, rahvuselt eestlane. Nimi on Eva. Suurt kasvu tüdruk, hästi arenenud ja suhtleb endast viis aastat vanemate sõpradega. Väga eluteadlik ja palju kogenud, omab suurt suhtlusringkonda ja on aktiivne mitmes valdkonnas. Meeldib paljudest asjadest osa võtta, seetõttu kannatab aeg-ajalt õppimine ja koduste ülesannete täitmine. Täiskasvanutega suhtlemisel kohati üleolev, eriti nendega, kes püüavad talle piire seada. On arvamusel, et ta on täiskasvanud ja saab ise hakkama. Väiksemate lastega suhtleb soojalt ja on väga hoolitsev. Meeldib käia pidudel ja seetõttu on esinenud olukordi, kus on kodust ära olnud kuni kaks päeva. Üks trahv suitsetamisega vahelejäämisega Solarise keskuse ees. Rahulikemal perioodidel meeldib lugeda raamatuid, teha süüa ja lihtsalt olla kodus.

2. ülesanne

Kuidas koostad perekonna nädala plaani? Kui oled meetodi valinud, siis palun koosta. Tutvu laste iseloomustustega. Aega on 20 minutit, järgneb arutelu.

Kasutatav materjal: suured paberid, markerid jmt.

Selgitus: arutleda kuidas kujutab ette aja kasutust ja planeerimist. Mis on tähtis ja mis vähemtähtis, kas arvestab laste erinevaid ärkamisaegu ja vanusest tulenevaid soove ja vajadusi. Kuidas leiab aega „enda ajaks“, mis on need tegevused, mis tasakaalustavad (sport, käsitöö, kunst vmt).

3. ülesanne

Küsimuste variandid aruteluks, valida kuni kolm küsimust, vajaduse korral rohkem. Aega kuni 20 minutit.

Kas mõni pere lastest võib prügi välja viia?

Mida teha, kui laps tuleb koju alkoholi lõhnadega?

Kuidas suhtud, kui laps soovib endale põhikooli lõpu puhul teha tätoveeringu ja paigaldada ninarõnga?

Kuidas käitud, kui pere väiksemal lapsel esineb suuremate laste hammustamist?

Kas ema peab iga päev lapse koolikoti valmis panema?

Kas ja kui palju taskuraha lapsele on õiges suuruses?

Selgitus: arutelu peaks andma ülevaate kandidaadi meelsusest lahenduste poole pürgida, enda hoiakutest, teatud kasvatusmeetoditest ja –võtetest, samuti sellest, mis on lubatud ja mis mitte.

LISA 4. Tööks sobilikud ja mittedobilikud omadused

I. Isiksuslikud põhioskused, mis on sobilikud asenduskodu perevanemale/kasvatusalatöötajale¹⁸

Järgmised viis isiksuslikku oskust/iseloomujoont on soovituslikud baasnõuded perevanema/kasvatusalatöötaja ametikohale kandideerimisel. Kandidaatidel ei pea olema kõik viis oskust valikuprotsessi ajal täismahus esindatud, kuid vajalik on nende olemasolu vähemalt kesktasemel, et neid saaks kaheaastase baaskoolituse kestel tugevdada.

Valmisolek „sotsiaalseks emaduseks“

Tahtmine ja valmisolek elada või töötada poiste, tüdrukute ja noorte inimestega, kes ei ole tema bioloogilised järglased, aktsepteerida laste individuaalseid eripärasid, valmisolek peresidemeteks, kiindumussuhteks, vastseks usalduseks.

Konstruktiiivne vigadega toimetulek

Võime oma käitumise õigsust küsimuse alla seada, tunda ära, tunnustada ja õppida vigadest; võime raskuste ilmnemisel mitte alla anda; võime vastu võtta konstruktiiivset kriitikat ja anda konstruktiiivset tagasisidet.

Stressiga toimetuleku oskus

Võime töötada stressisituatsioonis oma eesmärkide täideviimiseks, sh enesekontrolli olemasolu ja võime säilitada rahu keerulistes situatsioonides; võime distantseeruda ja ennast ülepinge eest kaitsta.

Võime luua inimestevahelisi suhteid

Ta saab teistega hästi läbi, ta on võimeline töötama meeskondades ning looma ja hoidma häid suhteid. Ta on empaatiavõimeline ning saab aru teistest inimestest. Ta suudab hallata kommunikatsiooniprotsessi ja reageerib emotsionaalselt adekvaatselt.

Paindlikkus

Võime reageerida erinevatele situatsioonidele adekvaatselt ja muuta oma käitumist vastavalt situatsioonile.

¹⁸ Aluseks on võetud SOS Kinderdorf Internationali poolt väljatöötatud ja kasutatavad põhioskused.

II. Vägivalla riskitegurid¹⁹

Järgnevalt on esitatud võimalikud vägivalla kasutamist soodustavad tegurid. Seda loetelu lugedes tuleb meeles pidada, et ükski loetletud teguritest ei tähenda kohe vägivalla kasutamist, pigem on see loend erinevatest ohuteguritest.

Täiskasvanute isiklikud (lapsepõlve) kogemused:

- väärkohtlemise kogemused lapsepõlves;
- oma vanemate vägivalla pealtnägemine;
- kehva vanemluse kogemine lapsepõlves.

Oma peres (oma lastega, kui sellised on) vanema ja lapse vahelised suhted ja kasvatusstiil:

- vanem on lapse suhtes emotsionaalselt jahe, ükskõikne või lausa vaenulik;
- aktsepteerib füüsilist karistamist, isegi leebemat ja „teenindatut“ varianti;
- rahuolematuse vanema rolliga;
- kibestumus eluga üldiselt;
- vanemlike oskuste defitsiit;
- autoritaarne kasvatusstiil (distsiplineerimisega väga range, oodatakse tingimusteta allumist, piiratud suutlikkus aktsepteerida lapse arvamust või tema soovidele ja vajadustele vastu tulla).

Individuaalsetest karakteristikutest tulenevad tegurid

Täiskasvanute iseloomuomadused, emotsionaalne seisund ja sotsiaalne kompetentsus

- vähene empaatiavõime, puudulik kiindumuse ja soojuse väljendamise oskus;
- emotsionaalne ebastabiilsus, kalduvus kergesti vihastuda ja ärrituda;
- domineeriv ja tugevalt autoritaarne suhtlusstiil;
- madal enesehinnang;
- puudulik toimetulekuoskus stressiolukorras (ei oska probleemidele otstarbekaid lahendusi leida);
- suhtlemisraskused.

¹⁹ Aluseks on võetud juhendmaterjal perevägivalla vähendamiseks ja ennetamiseks, J.Strömpl, K. Soo, M.Linno, 2011, <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/juhendmaterjal-perevagivalla-vahendamiseks-ja-ennetamiseks-2011>

LISA 5. Väljavõte kodukorrast (SOS Lasteküla Põltsamaa kodukorra näitel)

Kodukorras on kirjas kokkulepped, mis toetavad sõbralikku pereelu ja meie ühist turvalist koosolemist lastekülas.

Kodukord sisaldab tähtsamate mõistete selgitusi ning meie kohustusi, keeldusid ja õigusi.

1. ÜLDOSA

1.1. Iga lasteküla inimene kohustub järgima lasteküla kodukorda, käituma väärikalt ka väljaspool lasteküla ja järgima Eesti Vabariigi seadusi.

1.2. Lastekülas ja väljaspool lasteküla on lubatud kõik tegevused, mis sobivad meie kodukorras kirjeldatud väärtustega ning toetavad lasteküla visiooni elluviimist.

1.3. Inimesega seotud kriitikat on lubatud edastada ainult inimesele, keda kriitika puudutab.

1.3.1. Inimesega seotud kriitikat on lubatud edastada tema otsesele ülemusele juhul, kui kritiseeritav keeldub dialoogist või eirab kritiseerijat. Lapse ja noorega seotud kriitikat on lubatud edastada tema SOS-perevanema(te)le juhul, kui kritiseeritav keeldub dialoogist või eirab kritiseerijat.

1.3.2. Inimesega seotud kriitikat on lubatud edastada kellelegi kolmandale vaid juhul, kui selleks on kritiseeritava enda või tema otsese ülemuse luba. Lapse ja noorega seotud kriitikat on lubatud edastada kellelegi kolmandale vaid juhul, kui selleks on kritiseeritava enda või tema SOS-perevanema(te) luba.

1.4. Füüsiline ja vaimne vägivald²⁰, sh emotsionaalne ahistamine²¹, on keelatud nii lasteküla territooriumil kui ka mujal.

1.5. Kui ohus on inimese elu, tervis, vara või väline keskkond või on alusta arvata, et midagi sellist on juhtumas, siis on iga lasteküla inimese kohustus helistada hädaabinumbril 112.

1.5.1. Iga peremaja on kohustatud hoidma nähtaval kohal kõik hädaabiga seotud muud telefoninumbrid.

1.6. Suitsetamine ning alkoholi ja narkootiliste ainete tarbimine on lasteküla territooriumil keelatud.

²⁰ **Vägivald** võib esineda alandava distsipliinina, ülemäärase füüsilise piiranguna, üksinduses hoidmisena, igasuguse muu isolatsioonina või toidu vähendamisenä. Võib esineda ka kohustusena kanda mingisugust äratuntavat riietust, põhjendamatu lähedastega kohtumise piiramist või mittelubamist, sõnalist vägivalda või sarkasmi.

²¹ **Emotsionaalne ahistamine** on inimese emotsionaalne väärkohtlemine, mis kahjustab tema iseseisvumist ja arengut. See võib hõlmata ebameeldivate ja sobimatute sõnade kasutamist inimese suhtes, seal hulgas inimesele mõistaandmist, et too on väärtusetu ja puudulik, teda ei armastata ja ta on üleliigne või olemas ainult selleks, et ta täidaks teise inimese käske.

- 1.6.1. Alla 18-aastastel on suitsetamine ning alkoholi ja narkootiliste ainete tarbimine keelatud ka väljaspool lasteküla.
- 1.7. Igal lasteküla inimesel on kohustus teavitada rikkumisest, sh kodukorra rikkumisest eelkõige korrarikkujat ennast.
 - 1.7.1. Täiskasvanu rikkumise korral on rikkuja teavitamise järel kohustus teavitada sotsiaaltöötajat, kui rikkuja ei heasta oma rikkumist.
 - 1.7.2. Lapse või noore rikkumise korral on lapse või noorukist rikkuja teavitamise järel kohustus teavitada lapse või nooruki SOS-perevanemaid, kui rikkuja ei heasta oma rikkumist.
 - 1.7.3. Igal lasteküla inimesel on kohustus teavitada lasteküla kodukorrast oma külalisi. Kui külaline keeldub kodukorda järgimast, siis on meie inimese kohustus paluda külalisel lastekülast lahkuda.
- 1.8. Rikkumisest teavitamisele järgneb sekkumine²² sotsiaaltöötaja või SOS-perevanema(te) poolt.
 - 1.8.1. Sotsiaaltöötaja sekkub olukordades, kus rikkujaks on täiskasvanud inimene. Sotsiaaltöötaja sekkub SOS-perevanema(te) palvel olukordades, kus rikkujaks on laps või noor.
 - 1.8.2. SOS-perevanem(ad) sekkub olukordades, kus rikkujaks on tema peremaja laps või noor.
 - 1.8.3. Lasteküla inimesel, kellel puudub õigus sekkuda, on keelatud rikkumise järel sekkuda või ähvardada inimesi sekkumise või karistamisega.

²² **Sekkumine 1 (biheivioristlik)** on uue kohase käitumisviisi õpetamine, kasutades positiivset või negatiivset kinnitust, „karistamist“, vormimist, lepingut, märgi-majandust või aja mahavõtmist. (näited: kiitmine kohase käitumise eest ja noomimine kohatu käitumise eest; korrarikkumiste registreerimine; positiivne tunnustus kogu grupile; karistamine kohatu käitumise eest; meeldivast tegevusest eemaldamine; plusside ja miinuste süsteem käitumise hindamisel ehk märgi-majandus jne)

Sekkumine 2 (kognitivistlik) on tegelemine inimese suhtumiste, hinnangute, arvamuste hoiakute ja atribuutsioonide muutmisega, mille tagajärjel muutub ka inimese käitumine. Meetodina kasutatakse efektiivsete probleemilahendusoskuste õpetamist, enesekontrolli õhutamist, eneserefleksiooni ja enese käitumise hindamist enesejuhenduste ja -kinnitustena. (näited: väärtuste õpetamine seoses õigluse ja inimväärikusega; enesekontrolli õhutamine; enesehinnangu tõstmine; mittekuritegelike väärtuste ja suhtumiste õpetamine; oma tunnete kontrollimise õhutamine; stressi tekitavaks olukorraks ettevalmistamine; kriisilukordades toimetuleku õpetamine jne)

LISA 6. Sekkumise protokoll

Füüsilise jõu kasutamise protokoll

Kuupäev....., koht, kellaeg, millal algas
millal lõppes

Osapooled:

Laps, kelle käitumine vajab sekkumist (nimi, vanus, pere):
.....

Ohus olnud lapsed, täiskasvanud (nimi, vanus, pere):.....
.....

Kes sekkus (nimi, positsioon):

Mis juhtus? Miks sekkumine oli vajalik?.....
.....

Millised võiksid olla riskid, kui sekkumist ei toimuks?.....
.....

Kuidas täpselt toimus sekkumine, milliseid võtteid kasutati?
.....

Kellele on olukorrast teatatud (politsei, juhataja, kiirabi, eestkostja jm)?
.....

Sekkumise tulemused:

Mida tuleks edasi teha (lapsega, kes vajab abi, teiste pealtnägijatega, töötajatega, ohvritega jt).....

Allkiri (koostaja ja kuupäev):

Allkiri (juhataja ja kuupäev):

LISA 7. Esmase teavitamise ja riskide hindamise vormid

NB! Nimetatud dokument on konfidentsiaalne ja seda ei tohi edastada kõrvalistele isikutele

Juhtumi _____ **nr:** _____ (struktuuriüksus/aasta/nr) _____

Sinu andmed:

Nimi: _____ Sugu: Mees Naine

Aadress: _____

Telefon: _____

Mobiil: _____

E-post: _____

Ametikoht : _____

Suhe lapsesse/noorukisse: _____

Lapse detailid: *täida nii palju, kui võimalik ning mis on kindlalt teada*

Nimi: _____ Sugu: Mees Naine

Vanus: _____ Sünniaeg: _____

Aadress: _____

Räägitav keel:

Puue: Jah Ei Ei ole teada (vaja selleks, et planeerida tegevusi ja saada paremini aru olukorrast)

Kool: _____ Klass _____ Õpetaja _____

Hooldaja/hooldajate, eestkostja nimi/nimed, kontaktid:

Muu informatsioon? *Mis veel on lapse kohta teada? Informatsioon teiste laste kohta peres.*

Detailid võimaliku juhtumi kohta: *kaasa arvatud juhtumi/probleemi detailid (mida, kes, kus, millal), mida sa oled tähele pannud, lapse füüsiline/emotsionaalne seisund (kirjelda, mis iganes kriimustust/haava, sinikaid, käitumist ja tuju). Kas sa rääkisid otse lapsega? Kas laps ise teatas väärkohtlemisest? Kui jah, mis sai öeldud (kasuta lapse täpseid sõnu)? Kui ei, mis siis tekitas kahtluse? Kes veel oli seal / nägi, mis juhtus? Vajaduse korral kasuta lisalehte.*

Probleemist teatamise aeg?

Aeg: _____ Kuupäev: _____ Teatamise koht: _____

Kes on kahtlusalune lapse ohtlikku olukorda panemises või tema kahjustamises?

Täida nii detailset, kui võimalik.

Nimi: _____ Sugu: Mees Naine

Rahvus: _____

Aadress / praegune asukoht: _____

Räägitav keel: _____ Vanus: _____

Suhe ohvriga: _____

Suhe selle asenduskoduga: _____

Amet: _____ Tööandja: _____

Muud detailid (sealhulgas füüsiline kirjeldus) (vajaduse korral):

NB! Süüdistatava puhul tuleb eeldada, et ta on süütu, seni kuni ei ole tõestatud vastupidist.

Lapse turvalisuse hetkeolukord? *Sealhulgas kohesed turvalisuse murekohad, nagu näiteks väidetava väärkohtleja ligipääs lapsele.*

Kas on pakutud esmaabi või muud kohest abi? Kui jah, siis mida, millal ja kelle poolt? Kas meditsiinilist abi on vajatud?

Kes veel teab? *(nt võimuorganid, teised organisatsioonid, teised inimesed)*

Tegevused, mis on juba võetud? *(nt politseile teatamine, sotsiaalhoolekandele jne.)*

Täidetud:

Nimi:

Allkiri:

Kuupäev:

NB! Kui on olemas kirjalik kaebus, siis lisada.

Riski hindamine

Lapse kaitse riskide hindamine

Juhtumi nr (üksus/aasta) _____, hindamise kuupäev _____

Risk (sõnastada)	Kes on ohus?	Mis on ohutegurid?	Riski sisu	Mis kontrollimehhanismid on paigas?	Riski aste (väike, keskmine, suur)	Mis on järgmised sammud?	Kelle poolt ja mis ajaks?
Näiteks	Laps/lapsed	Laps elab endiselt väidetava väärkohtleja peres	Väärkohtlemine võib uuesti aset leida	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kohalik lastekaitse on teadlik laste väärkohtlemisest 2. Võimalik väärkohtleja ei viibi hetkel peres 3. 			
1.							
2.							

Koostaja:

allkiri ja kuupäev:

Juhataja:

allkiri ja kuupäev

Lisa 8. Infovoldik lastele väärkohtlemise kohta teatamiseks

LAPSE HEAOLU ON IGAÜHE VASTUTUS!

Kui Sulle tundub, et Sind kohaldatakse halvasti, Sinuga käitutakse halvasti, ebaõiglaselt kodus, teised lapsed peres Sind kiusavad, Sul tekkivad pidevalt probleemid klassikaaslastega või sõpradega ning Sa ei saa oma probleeme ise lahendada, on Sul alati õigus pöörduda abi saamiseks! Samuti siis, kui Sa tead või oled näinud, et see juhtub Sinu sõbraga, õega või vennaga, samast perest või naabri lapsega, Sa saad sellest rääkida ja nende heaks abi paluda.

Mitte mingi väärkohtlemine (füüsiline, emotsionaalne või seksuaalne) ei või olla vabandatud ega märkamata jäetud!

Kõigepealt mõtle, kas Sinu perevanem (ema või isa) või pere tädi/kasvataja saavad Sulle abiks olla! Kui ei saa, siis on Sul teised võimalused, kellega Sa saad rääkida ja oma muresid jagada.

Kuid palun pea meeles - süüdistus väärkohtlemises on väga tõsine süüdistus, mis saab kaasa tuua tõsiseid tagajärgi selle inimese suhtes, kelle kohta Sul on info. See ei tähenda, et Sa ei pea teatama, vaid seda, et mõtle hoolikalt, kas midagi tõesti juhtus või Sa oled täna lihtsalt tujukas või solvunud.

Kui probleem on ikka olemas ja Sa ei saa seda lahendada oma peres, siis kindlasti räägi sellest ja palu abi. Seda saad teha, pöördudes järgmiste inimeste poole:

Sinu asenduskodu sees:

Juhataja (nimi): tel., e-post

Sotsiaaltöötaja

Lapse õiguste nõunik või muu isik, kes vastutab laste õiguste, kaebuste eest: tel., e-post

Sinu lastekaitsetöötaja (või sotsiaaltöötaja):

Lasteabitelefoni: 111611, Skype: Lasteabi_111611; Maavalitsus: e-post, tel.,

Politsei: 110 või Hädaabi: 112; Sotsiaalministeerium: info@sm.ee

Lasteombudsman: rohkem infot, kuidas tema poole pöörduda, leiad siit <http://lasteombudsman.ee>

Füüsiline väärkohtlemine: igasugune karistamine või käitumine, kus kasutatakse füüsilist jõudu, isegi kui see pole väga tugev. See võib olla tutistamine, laksutamine, rihmaga või vitsaga ja muuga löömine, juustest tirimine, raputamine, pigistamine jne. Teiste sõnadega - igasugune tegevus, mis toob kaasa valu või ebaameeldivust.

Emotsionaalne väärkohtlemine: igasugune käitumine, mis paneb sind mõtlema, et sa oled teistest halvem, et sa oled lihtsalt halb või ei vääri head suhtumist. See võib olla naeruvääristamine, ähvardamine, kiusamine, norimine, hüüdnime kasutamine normaalse nime asemel, alahindamine, liigne tähelepanu sinu võimetele, väljanägemisele jne. Ehk kõik see, mis paneb sind tundma halvasti. Ja sama tegevus ka täiskasvanu vastu.

Seksuaalne väärkohtlemine ei ole ainult vägistamine ja seksuaalkontakti sundimine, vaid ka ahistamine ning ebameeldivad kontaktid ja puudutused, näiteks intiimpiirkonnas, pesu lahtitegemine, suudlemine jne, mis käivad lapse enda tahtmise vastu.

Hooletusse jätmine, näiteks üksinda jätmine pikaks ajaks ja eriti, kui on teada, et laps seda kardab, ilma vajaliku meditsiinilise abita jätmine, sundimine kasutama väikeseid ja halvas seisundis riideid (kui ta on väike, või hooajaks kõlbmatu, rebenenud või must).

LISA 9. Reageerimise reeglid

Kui on mure, siis tegutse

- Kui sul on mingi kahtlus lapse võimaliku või tegeliku väärkohtlemise suhtes, on sinu kohus sellest kellelegi teatada. **KUI KAHTLED, SIIS RÄÄGI!**
- Tegutse viivitamatult – tegutsemata jätmine võib seada lapse veel suuremasse ohtu.

Lapsekeskne lähenemine

- Laste kaitsmine on alati kõige olulisem.
- Lapse tervist ja heaolu tuleb alati käsitleda esmajärjekorras.
- Teatamis- ja reageerimiskorraga seotud otsused peavad põhinema lapse huvidel.
- Laste arvamusi ja soove küsitakse, võetakse tõsiselt ning nendega arvestatakse otsustamise käigus nii palju kui võimalik.

Õigeaegne ja sobiv tegevus

- Tuleb tagada õigeaegne, tõhus ja sobiv reaktsioon lastekaitsealastele juhtumitele ja muredele.
- Konfidentsiaalsus – infot jagatakse ainult teadmismisvajadusest lähtuvalt.
- Teatamiskord peaks põhinema kohaliku konteksti, sealhulgas kohalike seaduste ja lastekaitse süsteemide täielikul mõistmisel ja arvessevõtmisel.
- Koostöö teiste asutuste, sealhulgas riiklike ja õigusasutustega on lastekaitse jaoks olulise tähtsusega.
- Kaasa õiged inimesed õigel ajal – lastekaitsealased teated tuleb edastada oma otsesele ülemusele ning seejärel teistele, kelle pädevuses on tegutsemine.

Lastekaitsepoliitika ei nõua, et töötajad sekkuksid igas olukorras, kus lapsed võivad olla üldises väärkohtlemise ohus, kuna see oleks ebarealistlik. Poliitika vaatleb pigem konkreetseid väärkohtlemise juhtumeid *konkreetsel lapse tasandil*, kes elab konkreetses asenduskodus.

Teatada tuleb kõigist asenduskodus elava(te) lapse/laste turvalisust või heaolu puudutavatest juhtumitest või muredest. **Lastekaitsemeeskond** hindab mure täpset iseloomu (st selgitab, kas mure on seotud lapse tegeliku või kahtlustatava väärkohtlemisega) ning otsustab otsese tegevuse ja järgnevate sammude üle.

Põhjendatud mured, millest tuleb teatada, võivad olla järgmised, kuid mitte ainult:

- **Konkreetsed märk** (mis tahes võimaliku väärkohtlemisega kaasnev tunnus, haigus, vigastus või käitumise muutus) lapselt, millest võib järeldada, et teda väärkoheldakse või mis annab põhjust oletada, et seda või mõnda teist last väärkoheldakse.

- **Ütlus tunnistajalt**, kes nägi pealt või kes kahtlustab lapse väärkohtlemist.
- **Mis tahes tunnus, haigus, vigastus või käitumine**, mis viitab võimalikule väärkohtlemisele või mis annab alust mureks või kahtluseks.
- **Sümptom, vigastus või käitumine, mis ei viita väärkohtlemisele, kuid mis koos muu info või tõenditega annab põhjust muretseda.**
- **Laste omavaheline väärkohtlemine: asenduskodu peres elav laps väärkohtleb teist last või teda ennast väärkoheldakse.**
- Kõik, mis viitab sellele, et kaastöötaja või partnerasutuse töötaja on last väärkohelnud või seadnud lapse olukorda, kus on väärkohtlemise oht.
- **Süüdistus, kahtlus või kuuldus**, mille kohaselt kaastöötaja või partnerasutuse töötaja on rikkunud asenduskodu käitumisreegleid (nagu kirjeldatud käitumisreeglite osas).

Mõned soovitused, kui teatatakse kahtlusest:

Kui sulle teatab murest täiskasvanu ...

- **Reageeri rahulikult ja kuula tähelepanelikult**, mida ta ütleb.
- Kinnita süüdistust esitavale isikule, et **ta tegi õigesti oma murest rääkides ning et sa viid sulle antud info edasi.**
- **Võta öeldut tõsiselt** – „mõeldamatu” on täiesti võimalik.
- **Ära mine väidetava väärkohtleja jutule ega süüdistata teda äsjakuuldus.**
- Kui on alust arvata, et laps võib olla vahetus ohus või vajab meditsiinilist abi, siis tegele kohe kaitse- või terviseküsimumustega.
- **Tee kindlaks mure või juhtumi kohta käivad põhifaktid.** Pane sulle räägitu kirja esmase teatamise vormile nii pea kui võimalik – püüa selgelt kirjeldada, mis juhtus, millal, kus, ja kes sel ajal kohal viibis.
- **Säilita konfidentsiaalsus** – väldi saadud info arutamist inimestega, kel pole õigust seda teada.
- **Teata murest võimalikult kiiresti asenduskodu teatamiskorda järgides.**

Kui laps räägib sulle, et teda väärkoheldakse või on väärkoheldud ...	
MIDA TEHA:	MIDA MITTE TEHA:
<ul style="list-style-type: none"> - võta last tõsiselt ja ütle talle, et sa kuulad ta ära - ütle lapsele, et sul on hea meel, et ta sulle rääkis – säilita objektiivsus, ole rahulik ja neutraalne - tunnusta last selle eest, et ta on olnud piisavalt julge, et asjast rääkida - kinnita lapsele, et sa teed kõik, mis on sinu võimuses, et tal oleks turvaline - kinnita lapsele, et juhtunu ei ole tema süü ning et temaga juhtunu eest vastutab väärkohtleja - kinnita lapsele, et temaga juhtunu ei ole ebatavaline ning seda on juhtunud ka teiste lastega - ole oma olukorra kohta aus ning ütle, kellele sa pead asjast rääkima ja miks - anna lapsele täpselt teada, mida sa teed ja mis edasi saab 	<ul style="list-style-type: none"> - ära anna lubadusi, mida sa ei saa pidada (nt lubadus mitte kellelegi rääkida) - ära „kuula last üle” hulgaliselt küsimusi esitades, sinu roll ei ole uurimist korraldada²³ - ära kahtle selles, mida laps sulle räägib ning ära lase isiklikel kõhklustel takistada murest teatamast - ära tee juhtunu kohta oletusi ega eeldusi - ära mine väidetava väärkohtleja jutule ega teata talle süüdistustest - ära ütle midagi, mis võib tekitada lapses tunde, et ta ise on väärkohtlemise eest vastutav - ära näita välja tugevaid tundeid, nagu näiteks viha - ära tee negatiivseid ega hukkamõistvaid märkusi väidetava rikkuja kohta - ära satu paanikasse, sul võib tekkida vajadus kohe tegutseda. Kiirustav tegutsemine võib olla kahjulik

A. Väidetava süüdistuse algataja, sellest teataja või selle tunnistaja vajadused

Kaitse

On võimalik, et asenduskodu töötajad, kes täidavad oma lastekaitsepoliitikast tulenevat kohust teatada lapse võimalikust või tegelikust väärkohtlemisest, võivad langeda ähvarduste, hirmutamise, survestatamise jms ohvriks. Üldiselt tuleb lastekaitse kaardistusetapi osana ning olenevalt esilekerkivatest konkreetsetest juhtumitest hinnata asjassepuutuvate töötajate riske ning seada paika meetmed tegelike või potentsiaalsete ohtudega tegelemiseks. Äärmuslikel juhtudel võib üks meede olla töötajate mujale kolimine. Kaardistamine ja riskihindamine peaksid välja selgitama, mida asenduskodu saab ise ära teha ning kuidas pidada ühendust teiste asutustega, mis

²³ Väidetava ohvri, tunnistajate ja rikkuja intervjuerimine on uurimise osa, mille viivad läbi kas riigivõimu esindajad (kui väidetav rikkumine tunnistatakse kuriteoks) või töötajad, kes on saanud koolituse sisemise uurimise läbiviimiseks.

on ehk võimelised kaitsevajadusega tegelema, nt pakkuma turvamajasid, mujale kolimist, turvamisteenust jms.

Nõustamine

Tunnistajad (eriti kui nad on ühtlasi ohvrid) võivad vajada emotsionaalset toetust või nõustamist selleks, et teha informeeritud otsus selle kohta, kas nad soovivad asjast ametlikult teatada.

Alati tuleb varuda aega hirmude ja murede läbiarutamiseks, kuna nad tavaliselt tekivad ka tunnistajatel.

Konfidentsiaalsus

Kogu lastekaitsealast infot, sealhulgas seda, mis puudutab väidetavaid ohvreid, tunnistajaid ja neid, kelle kohta on tõstatatud süüdistus või kahtlustus, tuleb käsitleda kui konfidentsiaalset. See tähendab, et infot tuleb käsitseda hoolikalt, lugupidavalt ning edastada ainult neile, kellel on vajadus seda teada. See ei tähenda saladuste hoidmist. Infost lapse võimaliku või tegeliku väärkohtlemise kohta tuleb alati teatada.

Ei ole võimalik tagada info piiratud avalikustamist või edastamist. On vältimatu, et teatud hulk asenduskodu töötajaid peab sellistest juhtumitest teada saama ja kaasatakse neile reageerimisse. Samuti ei ole võimalik hoida infot alati majasisesena, nt juhul, kui info on vaja edastada riigivõimudele.

Anonüümne teatamine

Tõsiasi, et lastekaitsealasest probleemist teatatakse anonüümselt, ei tähenda automaatselt seda, et juhtumil on vähem kaalu kui sellisel, kus laps või täiskasvanu endast teatab ja on valmis tunnistusi andma. Anonüümselt teatamine võib viidata näiteks hirmule survestamise ees. Sel juhul peaksid töötajad ja teised võtma anonüümseid teateid sama tõsiselt kui „nimelisi”, ehkki anonüümsus võib piirata seda, kui põhjalikult on neid juhtumeid võimalik uurida.